

SUKUPUOLI, LAPSUUS JA RISTEÄVÄT ARVOMAAILMAT – POIKUUS JA TYTTÖYS VUODESTA 1900 VUOTEEN 1930 SUOMALAISISSA MAASEUTUYHTEYSÖISSÄ

Robert Kinanen

Johdanto

Suomalaisessa tutkimuksessa lapsuutta on usein lähestytty koulutuksen tai kasvatuskäsitteiden kautta tai osana laajempaa yhteiskunnallista kertomusta. Kertomus monesti liitetään osaksi suomalaisen valtion ja yhteiskunnan modernisaatiota. Artikkelissa lähestyn agraariyhteisöjen lapsuutta vuosien 1900 ja 1930 välillä sukupuolen ja kansalaisuuden näkökulmasta. Suomalainen koululaitos on rakentunut autonomian ajalta lähtien yhteiskunnan luokkajaon säätelijänä ja työvoiman takaajana. Yksilöllisen kasvatusaateen myötä yksilön vapautta valita oma työnsä ja koulutuksensa nousi aikaisemman toimintamallin rinnalle.

Kansainvälisesti lasten ja lapsuuden tutkimista historiassa voidaan katsoa alkaneen nykyisessä muodossaan ranskalaisen historioitsijan Philippe Arièsin tutkimuksissa, jotka herättivät tiedeyhteisössä ja yleisessä keskustelussa kannanottoja lapsien ja lapsuuden merkityksestä ja kokemuksesta maailmanhistoriassa. Suomalaisen lapsuuden tutkimuksessa etnologi Pirjo Korkiakangas lähestyy teoksessaan *Muistoista rakentuva lapsuus* (1996) lähes koko 1900-luvun lapsuuden historiaa käsitellen ihmisten lapsuuden muistoja. Saara Tuomaala puolestaan tarkastelee suomalaista lapsuutta yhteiskunnallisen rakentumisen ja kansalaisuuden näkökulmasta tutkimuksessaan *Työtätekevästä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi: suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1920–1939* (2004). Tuomaalan teoksen maaseutupainotteisuuden vastapainoksi Mervi Kaarninen on aikaisemmin kirjoittanut tutkimuksen *Nykyajan tytöt: koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa* (1995), jossa käsitellään sukupuolta ja tyttöyttä kaupunkilaisuuden kontekstissa. Varhaisemmasta lapsuuden tutkimuksessa uranuurtajina toimivat Sari Katajala-Peltomaa ja Ville Vuolanto teoksellaan *Lapsuus ja arki: antiikissa ja keskiajalla* (2013). Kehityskulku on edennyt käsittelemään ja tulkitsemaan kasvatuksen, koulutuksen, sukupuolen, seksuaalisuuden, tunteiden ja muiden historian osa-alueiden kautta lasten ja lapsuuden suhdetta itseensä ja ympäröivään laajempaan kokonaisuuteensa, kuten yhteisöön ja kulttuuriin.¹

Keskityn artikkelissa vuosien 1900–1930 välille, jolloin valtaosa suomalaisista kaupungistumisesta huolimatta asuivat yhä edelleen maaseudulla. Artikkelini syntyi varhaisessa muodossa osana kirjoittamaani samalla aikakaudelle sijoittuvaa lapsuuden ja sukupuolen kokemisen kandidaatin tutkielman taustatutkimusta. Rajaus lähtökohtaisesti tapahtuu temaattisesti, joten aikarajaus on liukuva. Temaattinen painottuminen agraariyhteisöihin johtuu myös siitä, että lähes 90 prosenttia väestöstä sai elantonsa 1800-luvun alussa maaseudulla ja vastaavanlainen luku oli vielä 70 prosenttia vuonna 1910.² Tutkimuksen aikarajauksen aikana lapset ja erityisesti tytöt nähtiin julkisessa keskustelussa

¹ Fass 2015, 1; Cunningham 2014, 12; Roivanen 2016, 16.

² Eloranta, Garcia-Iglesias, Jalava & Ojala 2006, 19; Ojala & Nurmela 2006, 66.

ristiriitaisesti huoneentaulunmallin mukaisiin sukupuolirooleihin jakautuneena ja erityisesti kaupungeissa sukukupuolinormeja horjuttavina toimijoina. Perinteisiä työnjaon roolista poikkeavia naisia, kuten tehdastyöläisiä, viranomaisvirassa olevia ja yleisesti miesten areenaksi miellettyillä aloilla toimivat naiset koettiin yhteiskunnallisesti arveluttavaksi ryhmäksi. Keskeisesti tyttöjen oletettiin noudattavan sukupuoleen perustuvaa työnjakoa myös kaupungeissa, joskin työtehtävät erosivat agraariyhteisöistä.³ Kyseessä ei kuitenkaan ollut yhtenäiskulttuurista vaan eri säätyjen tai luokkien välillä ja sisällä ja sukupuolten kesken samaan aikaan vallitsevista eriävistä arvomaailmoista.⁴ Agraariyhteisöjen sukupuolisuuutta käsittelevässä tutkimuksissa nostetaan esille sukupuolen mukaisen toiminnan joustavuus ja talonpoikaskulttuuriin kuuluva emännän ja isännän muodostaman työparin ajatusmalli, jonka tulkinnasta jätetään hiljaiset valtataistelut sukupuolten välillä. Temaattisen rajauksen lisäksi koulujärjestelmän kohdalla keskityn kansakoulun kehitykseen ja jatko-opintoihin oppikoulun ja muiden koulutusjärjestelmien sijaan, sillä valtaosa maaseudun lapsista kävi ajanjaksolla vain kansakoulun. Eroavaisuuksista huolimatta agraariyhteisöt pitävä sisällään yhteisiä piirteitä, jotka mahdollistavat maaseudulla asuvien ja elantonsa saavien tutkimista laajempaan kokonaisuutena.⁵

Artikkeli rakentuu temaattisesti ensimmäiseksi 1900-luvun alkuvuosikymmenten vallitsevan julkisen maailmankuvaan ja talonpoikaskulttuuriin tutustumisella. Maailmankuvan hahmottamisen jälkeen siirryn käsittelemään poikien ja tyttöjen eriytyvää kansalaisuutta yhdessä yleisemmin aikakauden poikuuden ja tyttöyden kanssa. Valtiollinen taho kiinnitti aikaisempaa enemmän huomiota lapsiin, nuoriin ja samalla sukupuolten välisiin suhteisiin 1860-luvun kansakouluasetuksen myötä, mutta vasta 1921 oppivelvollisuuslain määräämä oppivelvollisuuskoulu pystyi järjestelmällisesti ylläpitämään ja muokkaamaan yksilöiden käsityksiä. Temaattisesti käsitysmaailmojen ja niitä ylläpitävien oppivelvollisuuskoulun rakenteiden käsittelyn jälkeen luontevasti nostan esille oppilaiden eli lasten ja nuorten oman toimijuuden merkityksen ja mahdollisuudet. Koulunkäynnin yhteyteen kuuluvat koulumatkat toivat mukanaan uudenlaisen aikuisten valvonnan ulottumattomassa olevat mahdollisuuden ystävyys- ja kaverisuhteiden muodostumiselle. Artikkelin kantavana punaisena lankana toimii kysymykset lasten ja nuorten oman toimivuuden ja niihin vaikuttavien tekijöiden välisestä vuorovaikutuksesta ja neuvottelusta. Ennen varsinaisiin artikkelin teemoihin siirtymistä esittelen keskeisimmät käsitteet.

Keskeisiä käsitteitä

Lapsuuden määrittely on vaikeata historiassa johtuen lapsuuden muuttuvuudesta ajasta ja kulttuurista riippuen. Suomessa ja yleisesti eurooppalaisessa historiassa keskiajalta lähtien ihmisen maailmankuvaa määrittivät uskonnon kautta omaksutut hierarkiat. Huoneentaulun mallin mukaisesti perheen päässä toimi yksiselitteisesti mies. Yhtäläisesti säätyjako jakoi yksilöt hierarkkisiin suhteisiin koko yhteiskunnan laajuudella.⁶ Yhteiskunta perustui työtätekevälle kansanosalle, joten sosiaaliset toimin-

³ Kaarninen 1995, 12–13; Apo 1995, 164–165.

⁴ Pohjola-Vilkuna 1995, 7, 11; Löfström 1999, 13; Olsson & Ruotsala 2009, 7.

⁵ Olsson & Ruotsala 2009, 7–8.

⁶ Vilkuna 2010, 14; Annola 2011, 14–15.

nat kohdistuivat lapsiin ja vanhuksiin. Käsitukset vanhempien kunnioittamisesta ja yhteisön jäseneksi kasvaminen rakentuivatkin säätyjaon ja iänmukaisen jaon varaan.⁷ Ikä käsitettiin kymmenen vuoden väliseksi sykleiksi, jotka liittyivät elämänkaareen. Käsituksen mukaisesti kymmenenvuotias ei ymmärrä maailmasta juurikaan mitään eikä tilanne parane huomattavasti kaksikymmentävuotiaana. Henkilön katsotaan saavuttaneen huippunsa viidenkymmenvuoden iässä. Naisen asema määrytyi rinnakkaisesti miehen rinnalla, jolloin elämänkaarenhuippunsa saavuttaneen miehen vaimo saavuttaa saman statuksen huolimatta hänen omasta iästään.⁸ Elämänkaaren ja huoneentaulun tiukka jako murtui 1800-luvun lopulle tultaessa ja 1900-luvulle siirryttäessä. Kulttuuriset rakenteet ja käytännöt säilyivät pitkään osana suomalaista yhteiskuntaa. Vallalla olevien käsitysten lisäksi yleisesti lapsuuden rajoista ja sukupuolesta käytiin jatkuvaa neuvottelua oman yhteisön sisällä.

Juridisten aikuisten oikeuksien saamista voidaan pitää jonkinlaisena mittapuuna lapsuudesta aikuiseksi siirtymiseen. Elinkeinovapauslaissa määriteltiin myös erikseen alaikäiset, lapset ja nuoret henkilöt, minkä avulla vuosikymmen myöhemmin vuonna 1889 työsuojeluasetuksessa rajoitettiin alaikäisten työllisyyttä teollisuudessa. Tuolloin lapseksi määriteltiin alle 15-vuotiaat ja nuoreksi puolestaan 15–17-vuotiaat.⁹ Aikuisuuteen liittyvät oikeudet muuttuivat erityisesti yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden tultua voimaan vuonna 1906.¹⁰ Lakien määräämät oikeudet eivät muuttaneet vallinneita tapoja ja käytänteitä. Tämä näkyi siten, että esimerkiksi naisten julkinen esiintyminen politiikassa herätti paheksuntaa vuosisadan alussa. Lisäksi esimerkiksi ruumiillista kuritusta jatkettiin kouluissa huolimatta siitä, että ruumiillinen kuritus kiellettiin valtion ylläpitämissä kouluissa vuonna 1914.¹¹ Ruumiillinen kuritus kansanvalistuksen vastustuksesta huolimatta kiellettiin lainsäädännössä vasta vuonna 1969 ja oli luonnollinen osa kasvatuskäytäntöä 1900-luvun alussa.¹²

Työnteon ja elannon hankkimisen käyttämistä aikuistumisen merkinä on ongelmallinen, sillä aikakaudella teollisuuskaupunkien lapsityökielloista ja rajoituksista huolimatta lapset tekivät töitä esimerkiksi katukaupassa tai sanomalehtien jakajina. Erityisesti maaseudulla lapsenvahtina toimiminen oli yleistä muiden raskaiden maataloustöiden, kuten peltotöiden tai karjanhoidon, lisäksi.¹³ Maa-seutuyhteisöissä työnteon ja työtehtävien tekeminen jäseni kasvamista ja siirtymistä aikuisuuteen, mikä samalla ohjasi sukupuolieroon liittyvää kulttuurista uusintamista. Selvimpänä merkinä lapsuuden päättymisestä käytettiin rippikouluun pääsemistä, vaikei henkilöllä ollut vielä kaikkia juridisia oikeuksia. Rippikoulun suorittaminen ei kuitenkaan tarkoittanut kulttuurista aikuisuuden saavuttamista.¹⁴ Rippikoulun lisäksi avioliiton katsottiin päättävän lapsuuden lopullisesti. Miesten avioitumisikä oli yleisesti korkeampi kuin naisten, ja yleisesti tyttöjen katsottiin 15-vuotiaasta lähtien valmiiksi avioliittoon.¹⁵ Selvitän lapsuuden päättymistä tarkemmin poikien ja tyttöjen eriytyvää kansalaisuutta käsittelevässä luvussa, minkä lisäksi käsittelen lapsien luomia verkostoja ja toimijuutta koulujärjestelmän käsittelyluvun yhteydessä.

⁷ Vilkuna 2010, 20–22; Waris 2003, 110.

⁸ Vilkuna 2010, 16–18.

⁹ Harrikari 2019, 161–162; Aukia 2010, 204; Kinanen 2020, 11, 20.

¹⁰ Eloranta, Garcia-Iglesias, Jalava & Ojala 2006, 18; Markkola 2002, 200.

¹¹ Markkola 2002, 205; Tähtinen 2011, 197; Kakko 2005, 94.

¹² Aukia 2010, 204, 207.

¹³ Löfström 1999, 150, 160; Kakko 2005, 80–81; Markkola 1994, 115, 117; Heywood 2015, 127.

¹⁴ Markkola 2003, 147–148; Aukia 2010, 142, 185; Vilkuna 2010, 22–23.

¹⁵ Vilkuna 2010, 23–24.

Kuten lapsuuden määrittely on sukupuolen määrittely historiassa haastavaa. Judith Bennetin mukaan sukupuoli väistämättä perustuu hierarkkisiin suhteisiin miesten ja naisten välillä. Keskeistä on ymmärtää, että ei ole olemassa universaalia miehen tai naisen mallia, jonka kautta hierarkkisissa suhteissa naiset eivät olleet ilman valtaa ja miehet eivät välttämättä olleet valta-asemassa.¹⁶ Kyse on kokonaisista rakenteista, joissa miehet ovat hallitsevassa suhteessa naisiin jokaisella sosiaalisen ympäristön alueella perhettä, ideologiaa, kulttuuria ja uskontoa myöten.¹⁷ Judith Butler esittää toisenlaisen sukupuolinäkemyksen, jossa korostetaan maskuliinisuutta tai feminiinisyttä ilmentäviä eleitä. Butler kutsuu tätä performanssiksi. Sukupuoli ei ole luonnollinen tosiasia vaan se koostuu kulttuurista ja sosiaalisesta vuorovaikutuksesta opituista käytäntöistä, joita ihmiset toistavat ja samalla muodostavat sukupuolittuneita tapoja.¹⁸ Suomalaisen agraariyhteisöjen kontekstissa sukupuolen mukainen työjako tuottaa sukupuolittuneita tapoja ja mahdollisuuksia performanssiin. Sukupuolta esitetään miesten ja naisten töiden kautta, mikä ilmenee leikki-iässä esimerkiksi poikien leikkiessä hevosen valjastamista ja tyttöjen leikkiessä nukeilla kestitöitä.

Biologiset tekijät muuttuvat ja vakiintuvat rituaalinen, esittämisen ja sosiaalisten normien kautta. Kysymys on vallasta, joka tuottaa sukupuolieron muiden sosiaalisten erojen lailla.¹⁹ Sukupuoli, muun ruumiin lailla, on yksi tyyliä ja identiteettiä rakentava tekijä, mikä samalla johtaa merkitysten antamiseen ja niiden jakamiseen. Pukeutumisella ja muulla esiintymisellä vahvistetaan, ilmaistaan ja muokataan käsityksiä sukupuolesta.²⁰ Artikkelissa hyödynnän aikaisemmin mainittujen sukupuolen määrittelyjen lisäksi sukupuolijärjestelmän käsitettä. Sukupuolijärjestelmällä tarkoitan ihmisten rakentamaa, ylläpitämää ja muokkaamaa käsitystä sukupuolesta. Tällöin määritelmään sisältyvät molemmat sukupuolet ja samalla otetaan huomioon sukupuoleen liittyvät ihmisten rakentamat merkitykset, jotka muuttuvat ajasta ja paikasta riippuen.²¹

Vuosisadan alun yhteiskunnallinen ja kulttuurinen maailma

Aikakaudella Suomi siirtyi Venäjän suurruhtinaskunnasta itsenäiseksi valtioksi. Rinnakkaisesti Suomessa siirryttiin sääty-yhteiskunnasta kohti luokkayhteiskuntaa. Molempia kehityssuuntia edelsivät ja auttoivat talouden muutos ja teollistuminen, mikä väestönkasvun kanssa vaikuttivat kaupungistumiseen ja yhteiskuntarakenteeseen. Poliittinen, yhteiskuntarakenteellinen ja taloudellinen muutos johti myös jännitteisiin, kuten varallisuuserojen kasvuun ja siitä aiheutuviin poliittisiin ongelmiin. Muutokset yhteiskunnassa johtivat maailmankäsityksen muutokseen, mikä näkyi selvästi kollektiivisesta ajattelumallista yksilöllisempään malliin siirtymisessä. Poliittiset ja yhteiskunnalliset jännitteet purkautuivat vuoden 1918 sisällissotaan ja tapahtumien jälkeiseen selvittelyyn.²² Kansalaisyhteisön

¹⁶ Muravyeva & Toivo 2013, 3–4; Dialeti 2013, 19.

¹⁷ Dialeti 2013, 20.

¹⁸ Ollila 2010, 106; Markkola, Östmann & Lamberg 2014, 11; Rose 2010, 20.

¹⁹ Ollila 2010, 106; Rose 2010, 20.

²⁰ Ollila 2010, 107; Turunen & Niiranen 2019, 13, 16; Annola 2011, 11.

²¹ Ollila 2010, 92, 99; Olsson & Ruotsala 2009, 8; Rose 2010, 18–19.

²² Kakko 2005, 7; Haapala 2003, 69; Tuomaala 2004, 69–71; Tuomaala 2011a, 99–100; Stark 2006a, 9.

rakentuminen tuotti mukanaan julkisia sosiaalisen vastuun järjestelmiä, kuten lastensuojelun ja koulujärjestelmän, joissa valtiovalta ulotti valtaansa aikaisemmin koskemattomina pidettyihin perheen sisäisiin asioihin.²³

Arvomaailmassa tapahtuvia muutoksia edelsivät ja rinnastivat taloudellisia ja sosiaalisia muutoksia, kuten metsäteollisuuden ja verka- ja kangastehtaiden rakentaminen ja kaupunkien väkiluvun kasvu. Elinkeinovapaus vuonna 1879 osaltaan hajotti säätyjakoisuuteen perustuvaa työjakoa, mutta ajan ihmiskuva korosti edelleen jakoa tehtävien, sukupuolen ja koulutuksen kautta pitäen sisällään luterilaisia uskonnollisia käsityksiä. Yhteiskunnan muutos säätyjaon murentuessa johti kansalaisyhteiskunnan ja sosiaalivastuun rakentumiselle.²⁴ Väestönkasvu yhdessä taloudellisen uudistumisen kautta toivat mukaan uudenlaisia paineita olemassa olevalle säätyjakoiselle ja maatalousvaltaiselle yhteiskunnalle. Samalla ennen vuoden 1906 eduskuntauudistusta paikallishallinnon kautta varakkaimmat pystyivät kunnan kautta vaikuttamaan oman alueensa asioihin, mutta sosiaalisen aseman vapautumisesta ja taloudellisen tilanteen parantumisesta huolimatta uudistusten vaikutusten ulkopuolelle jäivät valtaosa väestöstä tuoden uutta jakautumista esimerkiksi talollisten ja torpparien keskuudessa. Sukupuolihistoriallisesti merkittävää oli eduskuntauudistuksen kautta naisten nostaminen valankäyttäjien piiriin. Yhteiskunnallinen säätyrakenne jäi voimaan vielä pitkää huolimatta virallisesta siirtymisestä luokkayhteiskuntaan.²⁵

Suomalaisuudesta ja yhtenäisestä Suomen kansasta keskustelua käynyt sivistyneistö keskittyi kansan sivistämiseen ja erityisesti lapsiin ja nuoriin keskittyvään toimintaan niin suuruhtinaskunnan kuin myöhemmin itsenäistyneen valtion edun nimissä.²⁶ Vastaavasti sääty-yhteiskunnan ja luokkayhteiskunnan ylemmät luokat omaksuivat modernin perheihanteen mukaisen näkemyksen, joka korostaa ydinperheen rakentumista, perheen jäsenten välistä tunteiden ilmaisua ja siirtymistä kollektiivisesta kulttuurista kohti yksilön vapautta ja oikeuksia.²⁷ Muutos tapahtui kuitenkin hitaasti tapakulttuurin kohdalla. Yleisluonteisesti talonpoikien perheideaa voidaan luonnehtia tuotantolähtöiseksi kuitenkin kiistämättä tunnesiteiden olemassaoloa. Sukupuolirooleja ja sukupuolieroja uusintavat kasvatusta, koulutus ja tavat kaupungeissa ja agraariyhteisöissä.²⁸ Jännitteistä huolimatta aikakaudella esiintyi yhteneväisiä käsityksiä yksilöstä, yhteisöstä ja sosiaalisesta asemasta, jotka vaikuttivat muiden toimijoiden lailla lapsiin.

Suomalaisessa yhteiskunnassa ajanjaksolla keskenään kilpailivat eri arvojärjestelmät, joiden kautta yksilöt ja yhteisöt jäsensivät asemansa maailmassa ja käsitystään ympäröivästä maailmasta. Julkisen ideologian vastaparina toimi kansantapakulttuuri. Kysymys ei kuitenkaan ollut yhtenäisestä kaksinapaisesta arvomaailmasta, vaan molemmissa käsityksissä tapahtui sisäistä jakaantumista ja vuorovaikutusta toistensa kanssa. Seuraavassa alaluvussa käsittelemme tarkemmin julkisen ideologian esittämää arvomaailmaa ja kansalaisihannetta sekä sen yhteneväisyyttä ja eriävyyttä tapakulttuurista.

²³ Mikkola 2019, 148; Tähtinen 2011, 186; Tuomaala 2004, 80.

²⁴ Koski 2011, 161, 168–169; Tähtinen 2011, 156.

²⁵ Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 18–19; Stark 2006a, 10, 24–25; Stark 2011, 15.

²⁶ Jalava 2005, 13; Kakko 2005, 11, 13, 148–149; Kaarninen 1995, 34–36.

²⁷ Elomaa 1996, 20.

²⁸ Elomaa 1996, 20.

Keskiluokkainen julkisen ideologian ja talonpoikauskulttuurin tasa-painottelu

Yksilön ja yhteisön käyttäytymistä ohjasivat normit ja käsitykset, jotka eivät olleet muuttumattomia kokonaisuuksia, vaan jatkuvan muutoksen ja vuorovaikutuksen kohteena olevia ihmisten rakentamia ja ylläpitämiä järjestelmiä. Laajemmin julkisella ideologialla tarkoitan koko Suomen alueella vallitsevaa virallista virkamiesten tai valtiojohton asettamia käsityksiä väestöstä ja samalla myös ihmiskuvaa eli esimerkiksi käsityksestä oikeasta ja väärästä käyttäytymisestä ja normeista.²⁹ Virallisista lähteistä esiinnoissut käsitys kansasta ja sen kulttuurista loivat vastakohtaisuutta. Julkisen ideologian luomat normit ja käsitykset kattoivat koko yhteiskunnan, mutta kansan tapakulttuurissa ne muuttivat muotoaan yhteisölle sopivaksi.³⁰ Julkinen ideologia sisältää edellisten lisäksi lainsäädännössä esiintyviä tulkintoja koko yhteiskuntaa koskevista arvoista ja esimerkiksi hallintatavoista.

Autonomian ajalla ylä- ja keskiluokan keskuudessa heräsi suomalaisuuden ja tavallisen kansan sivistämiseen pyrkivä ilmapiiri, jonka raameissa porvarillisia sivistyskäsityksiä pyrittiin levittämään alemmille kansankerroksille. Yhtäällä koulutus siirrettiin pois kirkon vastuulta ja painopiste siirtyi uskonnolliselta puolelta maallistuneempaan suuntaan, vaikkakin samaan aikaan siveellisiä arvoja ja sivistystä korostettiin nostamalla esille luterilaisuuteen ja uskontoon pohjautuvia käsityksiä.³¹ Maallistumisen vastapainoksi sivistyneistö ja keskiluokka painotti suomalaisuuteen, siveellisyyteen ja uskonnolliseen arvokäsityksiin nojaavaa maailmankuvaa läpi koko yhteiskunnan. Fennomaanien aikana kansallisuusaatteessa keskityttiin erityisen suomalaisen talonpoikaaisuuden ihanteeseen. Muuttuvassa yhteiskunnassa esiintyivät myös yhteiskuntaryhmien sisäisiä jännitteitä, kuten esimerkiksi maaseudulla julkisen ideologian kannattama suomalaisen talonpoikaaisuuden ihanne koski vain talollisia ja tämän johdosta vain murto-osaa koko väestöstä. Rajauksen ulkopuolella jäivät myös teollisuustyöläiset.³² Eduskuntauudistukseen saakka Suomi oli virallisesti neljän säädyn yhteiskunta, joiden ulkopuolella eli valtaosa väestöstä.³³ Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset muutokset aiheuttivat jännitteitä uuden ja vanhan välillä. Työläiset ja maatalousyhteisön talonpojat vastasivat heidän sivistymättömyyteensä, siveettömyyteensä ja siivottomuuteensa koskeviin arvosteluihin esittämällä uskonnollisia ja vanhoihin tapoihin pohjautuvia argumentteja modernisaatiota kannattavia pyrkimyksiä vastaan.³⁴

Autonomian ajalla sivistyneistö yhdisti kansalaisuuskäsitteeseen käsityksen rahvaan sivistyneisyydestä, mikä muokkautui lisäksi ajanjaksolla erityisen suomalaisuuden korostamisena suhteessa ruotsalaisuuteen ja venäläisyyteen. Elinkeinovapaus vuonna 1879 ja eduskuntauudistus vuonna 1906 vapauttivat yksilöä liikkumaan maan sisällä ja valitsemaan vapaammin ammattiaan. Yleinen äänioikeus eduskuntavaaleissa mahdollisti uudenlaisen kansalaisuuden oikeuksia. Vuoden 1907 vaaleissa suomalaiset olivat ensimmäistä kertaa tasa-arvoisia eduskuntavaaleissa ja äänioikeus antoi mahdollisuudet laajempaan poliittiseen vaikuttamiseen. Lisäksi periaatteessa kansalaisvapaudet turvattiin

²⁹ Koski 2011, 159; Kinanen 2020, 9.

³⁰ Vilkuna 2010, 9.

³¹ Jalava 2005, 12–13; Kakko 2005, 8–10, 178–179.

³² Koski 2011, 162–163, 169; Kaarninen 1995, 34; Tuomaala 2004, 63.

³³ Mikkola 2019, 148.

³⁴ Apo 1995, 164–165; Markkola 2002, 14–15.

lainsäädännöllä.³⁵ Ihmiskäsityksen muutoksen rinnalla säätyjäsenyyden sijaan tärkeämmäksi nousi yksilöön sidottujen oikeuksien ja velvollisuuksien suhde kansakuntaan. Yksilön tekojen ja valintojen katsottiin merkitsevän laajemmin koko kansakunnan kohtaloa joko menestyvänä tai romahtavana, minkä seurauksena yksilön kehitys koettiin aikaisempaa tärkeämmäksi.³⁶ Autonomian ajalla perustettu kansakoululaitos ja erityisesti itsenäistymisen jälkeisen oppivelvollisuuskoulun katsottiin toimivan kansalaisoikeuksien takaajina ja ylläpitäjinä.³⁷ Koululaitos ja yleinen sivistystyö nousikin tärkeäksi yhteiskuntaa rakentavaksi, muokkaavaksi ja ylläpitäväksi rakenteeksi. Tasa-arvoistavasta koululaitoksen pyrkimyksestä huolimatta kansalaisuutta ja kansalaisia luokiteltiin koulussa käytännössä taustan ja sukupuolen perusteella mies- ja naiskansalaisiksi.³⁸

Yhteiskunnan velvollisuudeksi katsottiin aikaisempaa enemmän huolehtia yhteisönsä jäsenistään, mikä ilmeni esimerkiksi oppivelvollisuuskoulun, terveystalouden ja työpaikalainsäädännön kehittämisen yhteydessä. Kuitenkaan kansalaisuus ei ollut tasa-arvoinen, vaan yksilö saattoi menettää kansalaisoikeuksiaan. Köyhäinapuun turvautuminen edellytti alistumista köyhäinhoitohallituksen hallintavallan alaisuuteen, mikä tarkoitti käytännössä äänioikeuden menettämistä. Lisäksi äänioikeuden menettivät epäitsenäiset, kunnottomat, irtolaisuudesta tuomitut ja kruununveronsa maksamatta jättäneet henkilöt.³⁹ Itsenäistyminen ja sen jälkeinen sisällissota vaikuttivat käsitykseen kansalaisuudesta. Sisällissodan myötä kansalaisoikeuksien ulkopuolelle rajattiin 60 000 henkilöä vankeustuomioiden kautta, mikä tarkoitti äänioikeuden menettämisen lisäksi rajoituksia elinkeinon- ja ammatinharjoittamiseen sekä yhdistystoimintaan osallistumiseen. Yleinen ja yhtäläinen äänioikeus ulotettiin koskemaan eduskuntavaalien lisäksi kunnallishallintoa, mikä periaatteessa lisäsi paikallista demokraatisoitumista. Kuitenkin kansalaisluottamuksen menettäneiden lisäksi esimerkiksi holhouksenalaiset, köyhäinhoidot ja kunnallismaksunsa maksamatta jääneet rajattiin äänioikeuden ulkopuolelle.⁴⁰ Kansalaisuutta määriteltiin biologian ja rotuhygienian kautta, jolloin huonoa perintöainesta kantavat ihmiset luokiteltiin kansakuntaa heikentäväksi väestöosaksi.⁴¹ Koululaitos muun valtiollisen ja yhteiskunnallisen mallin mukaisesti määritteli lapsia heidän terveytensä ja ajan rotuhygieenisten oppien mukaisesti, joiden perusteella esimerkiksi vapautettiin lapsia oppivelvollisuudesta.⁴²

Modernisoituvan Suomen taustalla vaikuttivat kuitenkin monet perinteiset käsitykset ja tavat, jotka ohjasivat pitkään yksittäisen ihmisen, perheen, yhteisön ja yhteiskunnan toimintaa. Keskiajalta periytyvä huoneentaulun malli ja patriarkaalisuus vaikuttivat pitkälle 1900-luvun Suomessa yksilön ja yhteisön toimintaan ja mahdollisuuksiin. Huoneentaulun maailmassa jokaisella oli oman asemansa mukainen tehtävänsä ja tehtävissä noudatettiin sukupuolijakoa, jossa mies oli teoreettisesti ja virallisesti aktiivinen ja julkinen toimija naisen ollessa passiivinen ja yksityiseen tilaan keskittyvä toimija. Patriarkaalisuus tarkoittaa lyhyesti isäntävaltaa, jossa isännällä tai johtohahmolla oli hallitseva valtasuhde yhteisönsä jäseniinsä nähden. Arkipäivässä huoneentaulu ja patriarkaalisuus näkyivät esimer-

³⁵ Harjula 2015, 31–32.

³⁶ Stark 2006b, 55–56.

³⁷ Tuomaala 2011, 95–96, 99

³⁸ Kaarninen 1995, 35–36, 39; Tähtinen 2011, 200–202; Tuomaala 2004, 97.

³⁹ Harjula 2015, 66.

⁴⁰ Harjula 2015, 118–119.

⁴¹ Harjula 2015, 119.

⁴² Tähtinen 2011, 192–193, 198; Tuomaala 2004, 111.

kiksi ruokailun yhteydessä oman asemansa mukaisella käyttäytymisellä ja istumajärjestyksessä. Toisaalta isäntävaltaan kuuluvat velvollisuudet alaisuudessa olevia henkilöitä kohtaan.⁴³ Molempiin käsityksiin liittyvät jännitteet sukupuolten välisestä valtasuhteiden eriarvoisuudesta. Käsitukset esiintyivät yhteiskunnan sisällä esimerkiksi koululaitoksen, terveydenhuollon ja köyhäinhoidon järjestämisen yhteydessä.⁴⁴

Julkisen ideologian tavoitteena oli sivistää, tehdä suomalaisista siveellisiä, lakeja noudattavia ja työteliäitä kansalaisia. Edellisten lisäksi ennen itsenäistymistä ja sen jälkeenkin tavoitteena oli myös korostaa erityistä suomalaisuutta, joka perustui talonpoikaisuuden ja sivistyneen porvarillisen keskiluokan ihanteelle.⁴⁵ Perheenemännyys nostettiin keskeiseen asemaan yhteiskunnallisessa arvostuksessa ja kasvatuksessa. Ajan kristillisessä käsityksessä ihanteellinen naiskuva korosti äidillisyyttä, uhrautuvuutta ja kodin hoitamista. Koulutuksen kautta suoritettujen uudistusten myötä 1920-luvulla perheenemännyydestä tehtiin varsinainen ammatti, johon pystyi kouluttautumaan. Taustalla perheenemännyyden tunnustamiseen kouluttautumista vaativaksi ammatiksi edelsivät poliittiset keskustelut tytöille tarkoitetusta käsityön ja teollisuuden oppilaitoksen perustamista. Mainitun oppilaitoksen sijaan valtio perusti Kotitalousopettajaopiston. Kotitalousopetuksen laajeneminen kansakouluun ja vuoden 1929 avioliittolaissa erikseen mainittu vaimon itsenäinen asema kotitalouden hoidossa ja hänen osallisuutensa kotitalouden toimeentuloon muiden länsimaiden näkemysten tavoin nosti perheenemännyyden merkitystä.⁴⁶

Talonpoikaisuuden ja maaseudun painotus korostui entisestään vuoden 1918 tapahtumien jälkeen. Maaseudusta ja agraarisista tavoita nähtiin sivistyneen keskiluokan kanssa vastapaino kaupunkien teollisuustyöläisille.⁴⁷ Kansalaisuuteen kasvattamiseen ja saavuttamiseen pyrittiin osittain oppivelvollisuuskoulun kautta, mikä lainsäädännöllisesti toteutui vuonna 1921. Eheyttämispolitiikan tarkoituksena oli saattaa työväestö ja pienviljelijät porvarillisen Suomen valtiolliseen kansalaisuuteen ja arvomaailmaan. Vuoden 1918 torpparilaki yhdessä 1920-luvun maareformien kanssa johtivat pienviljelijöiden määrän kasvuun mutta eivät ratkaisseet maaseudun köyhyyttä. Lisäksi oppivelvollisuudesta myönnettiin vapautuksia esimerkiksi vajaamielisyyden takia. Käytännössä oppivelvollisuuskoulun ulkopuolelle jäivät monia maalaiskuntia heikon taloudellisen tilanteen johdosta. Yhä useamassa julkisessa virassa ja ammatissa vaadittiin kouluttautumista, jonka seurauksena ihmisten välinen eriytyminen ja kilpailu koulutustaustalla koski ylempien säätyjen ja sivistyneistön lisäksi tavalista kansaa. Työnteon ja koulun suhde säilyi pitkälle ongelmallisena ja käsitys koulutuksen hyödyllisyydestä työssäoppimisen sijaan oli saatava hyväksyttäväksi. Koulunkäyntiä työnteon sijaan edistettiin kieltämällä alle 14-vuotiaiden kodin ulkopuolinen ammattityö.⁴⁸

Talonpoikaisuus on Suomen historiassa pitänyt sisällään ihannoivia ja idyllisiä näkemyksiä. Autonomian ajalla Suomen luonnon ja erityisen suomalaisuuden katsottiin lähtevän maaseudulta,

⁴³ Karonen 2002, 14–17; Kakko 2005, 163–164. Aukia 2010, 91, 94. Tuomaala 2004, 76–77; Waris 2003, 109–110; Markkola 2003, 130; Annola 2011, 14–15.

⁴⁴ Tuomaala 2004, 75; Tuomaala 2011a, 107–108; Tähtinen 2011, 198–199. Esimerkiksi ks. Minna Harjulan tutkimus Hoitopääsyn hierarkiat: terveystalokansalaisuus ja terveystalokansalaisuus Suomessa 1900-luvulla.

⁴⁵ Kaarninen 2003, 225. Rahikainen 2003, 166; Markkola 2003, 138; Tähtinen 2011, 188–189, 201–202; Tuomaala 2004, 164.

⁴⁶ Kaarninen 1995, 82–84; Kakko 2005, 146, 164–165.

⁴⁷ Kaarninen 2003, 233–234; Koski 2011, 170–172. Tähtinen 2011, 189–190, 201, Tuomaala 2004, 92.

⁴⁸ Tuomaala 2004, 71–73, 93–95, 112, 142; Tuomaala 2011a, 105; Tähtinen 2011, 200.

minkä lisäksi talonpoikiin liitettiin luterilaiseen työmoraaliin ja ahkeruuteen liittyviä piirteitä.⁴⁹ Talonpoikais- ja yleisesti maatalousyhteisöjen kulttuuri painottui pitkälti 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä huoneentaulun maailman ja patriarkaalisen järjestyksen varaan. Henkilön sukupuoli ja hänen sosiaalinen asemansa jäsensivät yksilöiden ja laajemmin yhteisöjen elämää. Varakkaan talon emäntä ei enää välttämättä tehnyt naisten töihin laskettua karjanhoitoa, vaan työt hoitivat tilalle palkatut piijat tai talon alaisuudessa olevat vuokratilajelijät. Pienemmillä tiloilla ja tilanteen salliessa sukupuolen mukaisesta työnjaosta oli mahdollista poiketa.⁵⁰

Sukupuolen mukainen työjako sopi yhteen sivistyneistön maailmankäsityksen kanssa. Keskeisesti valtaosa väestöstä jäi talonpoikaisluokan ulkopuolelle. Väestön jakautuminen herroihin ja talonpoikiin heijasti ryhmän omaa identiteettiä. Kuitenkin esimerkiksi torppareiden ja työväentaustaisten oli mahdollista nousta osaksi keskiluokkaista virkajärjestelmää.⁵¹ Yhteiskunnalliset uudistukset perustuivat pitkälle vuoden 1918 sisällissodan jälkeen itsenäisten pienviljelijöiden ja laajemmin maaseudun vakiinnuttamiseen.⁵² Maaseutuun keskittyminen tapahtui kaupunkien kustannuksella ja voidaan nähdä samanaikaisesti konservatiivisina tradition säilyttäjinä. Ongelmallisesti maaseudusta annettu kuvan toteutuminen käytännössä on vaikea arvioida, kuten perinteisen sukupuolieroon perustuva työnjaon joustavuus antaa ymmärtää.

Suomalaisen maalaislapsen ja -nuoren elämään kuului ennen oppivelvollisuuskoulun säätämistä työnteko. Työ säilyi paikoittain ensisijaisena suhteessa koulunkäyntiin, mikä ilmeni oppivelvollisuuskoulusta poissaoloina esimerkiksi sadonkorjuun aikoihin.⁵³ Toisaalta maalaiskansakoulujen opetussuunnitelmissa huomioitiin maaseudun vaatimukset perinteisistä työnteosta ja käsityksistä.⁵⁴ Lainsäädännöllisesti vuoden 1929 laissa lasten käyttämistä ammattityössä kodin ulkopuolella asetettiin alaikäraja 14-vuoden ikäisiin, minkä voidaan tulkita osaltaan oppivelvollisuuskoulua tukevaksi toimenpiteeksi.⁵⁵ Maaseudulla ja kaupungeissa oli voimassa vuosipalvelus, joka lakkautettiin vasta vuonna 1922, vaikka elinkeinovapaus myönnettiin vuonna 1879. Vuosipalveluksen lakkauttaminen ja vuoden 1922 työsopimuslaki mahdollistivat molemminpuolisen kahden viikon irtisanomisajan. Toisaalta maaseudulla työsopimukset säilyivät pitkään vanhan mallin mukaisina.⁵⁶ Perheen taloudellinen asema omalta osaltaan vaikutti kotitalouden jäsenten työllistymiseen.

Työnteko jakautui perinteisesti sukupuolen mukaisiin töihin. Maaseudulla karkeasti miesten töiksi luettiin kylväminen, kyntäminen, teurastus, metsästys ja kalastus puutöiden ohella. Naiset puolestaan vastasivat karjanhoidosta, pyykinpesusta, tekstiilitöistä ja ruuanlaitosta.⁵⁷ Elinkeinovapaus yhdessä vuosipalveluksen lakkauttamisen kanssa vapauttivat poikia ja tyttöjä työllistymään oman kotipiirinsä ulkopuolelle huomattavasti aikaisempaa vapaammin aikaisemmin esimerkiksi miesten aloiksi luokiteltuihin puu- ja metsätöihin. Työ- ja ammattijako sukupuolen mukaan vakiintui 1900-luvun alkupuolella monien virkojen ja työpaikkojen vaatiessa korkeampaa koulutusta työnhakijoilta.

⁴⁹ Tuomaala 2011a, 99, Kaarninen 1995, 34, 37.

⁵⁰ Markkola 2003, 130–131, 133–134. Löfström 1999, 180–181.

⁵¹ Stark 2006a, 24–25.

⁵² Kaarninen 1995, 34–35.

⁵³ Tuomaala 2004, 110–111.

⁵⁴ Tuomaala 2004, 170.

⁵⁵ Tuomaala 2004, 112.

⁵⁶ Markkola 2003, 138; Rahikainen 2003, 162–163.

⁵⁷ Löfström 1999, 180; Rahikainen 2001a, 18.

Oppivelvollisuuskoulu mahdollisti erityisesti tytöille perinteisten työpaikkojen ulkopuolisia ammatteja. Valtaosa pojista ja ylipäättänsä koululaisista siirtyivät kansakoulun jälkeen suoraan työelämään.⁵⁸

Maatalousyhteisöjen kulttuuri painottui pitkälti 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä huoneentaulun maailman ja patriarkaalisen järjestyksen varaan paikallisten erityispiirteineen lisätynä. Sukupuolittunut työjako miesten ja naisten töihin jäsensivät yksilöiden ja yhteisöjen elämää. Ajanjaksolla sukupuolen lisäksi henkilön asemaan vaikutti hänen perheensä taustansa, taloudellinen asemansa ja ikänsä, sillä toimeentuleva talollinen emäntä ei enää välttämättä tehnyt esimerkiksi karjanhoitoa. Palkatut piit tai talon alaisuudessa olevat vuokraviljelijät tekivät raskaat työt hänen puolestaan. Yleisesti agraariyhteisössä talollisten ulkopuolelle rajautui valtaosaväestöstä, joten kyse ei ollut yhtenäisestä kulttuurista. Pienemmällä tiloilla tai tilanteen salliessa sukupuolijaon mukaisesta työnjaosta oli mahdollista poiketa.⁵⁹ Patriarkaalisuus ja isännänvalta kuuluivat talonpoikaiskulttuuriin pitkälle 1800-lukua ja vielä 1900-luvun alussa huolimatta säätyvallan murtumisesta ja naisten mahdollisuudesta asettua ehdolle ja toimia julkisesti vallan käyttäjänä.⁶⁰

Aikuisen, lapsen ja nuoren elämää ohjasivat pitkälle 1800-luvun patriarkaalisen lainsäädännön kautta vakiintuneet tavat. Vuosien 1805 ja 1865 palkollislainsäädännössä palkollinen oli isäntävallan alaisuudessa, ja työnantajalla oli esimerkiksi oikeus antaa kohtuullista kuritusta työläiselle. Toisaalta työntekijästä hyvinvoinnista huolehtiminen kuului työnantajan vastuuseen. Taustalla isäntävallalla oli laillisen suojelun järjestelmä, jossa epäitsenäinen väestö kuului palveluspakon alaisuuteen. Jokaisen 15-vuotiaan tilattoman miehen ja naisen oli osallistuttava vuosipalvelukseen ja vuoden 1865 säädännössä suojelunalaisuudessa olevien määrää lisättiin. Elinkeinovapauslain myötä vuonna 1879 työsuhteesta tuli tasa-arvoisempi molemminpuolisen kahden viikon irtisanomisajan johdosta. Vuosipalvelus oli käytössä myös kaupungeissa ja kumottiin vasta vuoden 1922 työsopimuslaissa.⁶¹ Sosiaalisen aseman lisäksi myös sukupuoli vaikutti yksilön asemaan. Naimaton nainen sai 15-vuotiaana oikeuden päättää ansiotulojensa käyttämisestä ja 24-vuotiaana hän sai oikeuden hallita omaisuuttansa. Vuosisadan lopussa naimattomien naisten täysvaltaisuuden ikäraja laskettiin 21 vuotta täyttäneisiin. Naimisissa olevat saivat elinkeinovapauslain myötä elinkeinoharjoittamisen oikeudet, mutta siihen oli saatava aviomiehen suostumus ja hänen sitoumuksensa vastaamaan puolisonsa veloista.⁶²

Patriarkaalisuus ja isäntävaltaisuus vaikuttivat eri sosiaalisen aseman henkilöihin eri tavalla. Talollisten naisten ansiotyönteko liittyi usein esimerkiksi kotitilansa isäntävään vaihtumiseen, kun taas talottomien naisten työ oli köyhyyspakon sanelemaa. Vuosisadan vaihteessa eriytyminen jatkui yli puolten talollisista naisista hankkiessa ammatin maatalouden ulkopuolelta.⁶³ Työnjaosta oli mahdollista neuvotella sosiaalisen aseman perusteella, sillä köyhässä perheessä naisten kodin ulkopuolinen ansiotyö toimi pitkälle leivän takaajana. Sosiaalinen eroavaisuus näkyi ammatinhankkimisen lisäksi seurustelu- ja avioliittosuhteissa. Palkolliset ja talottomat seurustelivat pääasiallisesti keskenään ja jakolinjoja ylittävään toimintaan suhtauduttiin paheksuvasti, mikä ylläpiti vallinneita eroja. Erityisesti talollisten poikien tai miesten seurustelu talottomien kanssa harvoin johtivat avioliittoon.⁶⁴

⁵⁸ Pohls 2001, 95–96; Rahikainen 2001a, 18–19. Rahikainen 2003, 162.

⁵⁹ Markkola 2003, 130–131, 133–134. Löfström 1999, 180–181.

⁶⁰ Karonen 2002, 14–17; Stark 2011, 15, 19.

⁶¹ Markkola 2003, 135–136, 138.

⁶² Markkola 2003, 139–140.

⁶³ Markkola 2003, 142–143, Tuomaala 2004, 89.

⁶⁴ Pohjola-Vilkuna 1995, 93–94.

Torpparien asema oli taloudellisesti paikoittain jopa talollisia parempi ja monet talollisten tyttäret solmivat avioliiton torpparimiehen kanssa. Talollisten tapaan myös torpparien tyttäret ja naiset eivät joutuneet puolustamaan itsenäisesti oikeudenkäynnissä, vaan heidän isänsä saattoivat ajaa tyttäriensä asiaa.⁶⁵

Talonpoikaissivistys tarkoitti itsenäiseen, omaan tilaansa hyödyntävään, perhe- ja lähipiiriyhteisöön tukeutuvaa ja käytännönläheistä omaehtoista opetusta.⁶⁶ Ristiriita julkisen ideologian kanssa syntyikin osittain koulunkäyntikysymyksessä. Lisäksi sivistyneistön ja herrojen tapoihin ja pukeutumiseen suhtauduttiin humoristisesti huolimatta varsin samankaltaisista sukupuolen työnjaon käsityksistä. Käsitysmaailmaan vaikuttivat myös talonpoikien niukkuuden ja selviämisen kulttuuri, jossa keskeistä olivat omatoiminen ja omaehtoinen selviäminen ilman oman yhteisön ulkopuolista apua ja neuvontaa. Omatoimisuuteen liittyivät työteliäisyys ja työjako. Ajatusmallissa taloudenpidosta vastaavat naisen ja miehen muodostama työpari yhdessä mutta kumpikin erikoistuu eri tehtäviin.⁶⁷

Julkinen ideologia ja talonpoikien tapakulttuurit ohjasivat sukupuolijaon mukaiseen työhön ja elämään osittain vanhan sääty-yhteiskunnan ja huoneentaulun maailmankuvan mukaisesti. Patriarkaalisuus ilmeni lainsäädännön lisäksi tapoina, kuten oikeudenkäynnissä talollisten ja torpparien naisia edustivat usein heidän isänsä tai miespuolinen edustajansa. Sukupuoleen perustuva työjako muuttui osittain yhteiskunnassa. Muutoksesta huolimatta edelleen luokiteltiin naisille sopivat työt erikseen miesten töistä. Julkinen ideologia perusteli uudet työmahdollisuudet osana äitiyteen ja emännyyteen valmistautumista. Talonpoikaisessa kulttuurissa työjako perinteisiin naisten ja miesten töihin säilyi, mutta toisaalta siitä pystyi tarpeen vaatiessa poiketa. Vuosisadan alussa yhä suurempi osa maaseudun talollisista hankki maatalouden ulkopuolisen ammatin.

Keskiluokkainen sivistysperheen ja talonpoikaisuuden ihanteet eivät kuitenkaan koskeneet valtaosaa suomalaisista. Lisäksi julkisen ideologian esittämät talonpoikaisihanteet eivät aina vastanneet maatalousyhteisöjen käytäntöä. Molemmissa käsitysmaailmoissa esiintyi sisäistä eroavaisuutta paikallisella tasolla ja yksilön sukupuolen ja aseman perusteella. Kysymys ei ollut idyllisestä ja harmonisesta yhteisen avioliittoparin elämästä, vaan molemminpuolisesta vallan ja vastuun neuvottelusta huolimatta tytöt ja naiset olivat selkeästi heikommassa asemassa. Seuraavassa luvussa esittelen tarkemmin yhteiskunnan ja kilpailevien maailmankäsitysten ilmenemistä ja vaikutusta poikien ja tyttöjen lapsuudessa.

Poikien ja tyttöjen yhtenäinen ja eriytyvä kansalaisuus

Julkinen ideologia ja talonpoikauskulttuuri kannustivat sukupuolieron mukaiseen jakoon läpi koko yhteiskunnan. Vanhan sääty-yhteiskunnan ja huoneentaulun maailman patriarkaaliset ja luterilaiset käsitykset muuttivat muotoaan ja sisältyivät suomalaisuuden rakentamiseen sivistyneistön ajatuksissa. Sisällissodan jälkeisessä Suomessa poikien kasvatuksessa pyrittiin kurinalaisuuteen, siveellisyteen, velvollisuuteen ja urheilullisuuteen, mikä kulminoitui 1920-luvun lopussa virallisesti perustetussa suojelukunnan alaisessa nuorisjärjestössä. Tavoitteena oli kiinnittää lapset sodan voittane-

⁶⁵ Pohjola-Vilkuna 1995, 92–93, 96.

⁶⁶ Heikkinen 2011, 72.

⁶⁷ Tuomaala 2004, 89, 119–120, 137; Mikkola 2019, 152–154, 163; Pohjola-Vilkuna 1995, 95.

seen valkoiseen porvarilliseen Suomeen, jossa ei vielä 1920-luvulla ollut juurikaan sijaa muille ajatusmalleille. Poliittisuudesta huolimatta Lotta-Svärd ja suojeluskuntajärjestö tarjosivat usein agraariyhteisöissä ainoan mahdollisuuden esimerkiksi urheilun harrastamiseen.⁶⁸ Sisällissodan jälkeisessä maailmassa punaisiksi luokitellut henkilöt käytännössä rajattiin talvisotaan saakka valkoisen Suomen järjestöjen ulkopuolelle. Toisaalta punaisten omaehtoinen jättäytyminen valkoisen Suomen järjestöistä on myös otettava huomioon. Tyttöjä kasvatettiin vastaavasti äitiyteen, perheen emännyyteen ja poikien tapaan siveellisyyteen. Äitiys liitettiin yhteiskunnalliseen äitiyteen, mikä mahdollisti esimerkiksi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa naisille sopiviksi koettujen ammattien harjoittamiseen.⁶⁹ Lapsikansalaisuus kuitenkin määriteltiin 1900-luvun alussa pääasiallisesti oppivelvollisuuden perustuvana koululaisuutena.⁷⁰

Agraariyhteisöissä keskeinen sukupuolen määrittelijä ja erottaja oli työnjako. Lasten kohdalla keskeinen tavoite oli työn tekemiseen valmistautuminen; tyttöjen tapauksessa naisten töihin ja poikien tapauksessa miesten töihin.⁷¹ Miesten töiksi luettiin kylväminen, kyntäminen, teurastus, metsästyks ja kalastus. Naiset puolestaan vastasivat karjanhoidosta, pyykinpesusta, tekstiilitöistä ja ruuanlaitosta.⁷² Agraariyhteisöjen tapakulttuurissa selviämisen edellytyksenä vaadittiin miesten ja naisten välistä kumppanuutta. Työnjako oli samalla joustava ja tiukka. Esimerkiksi miehet eivät osallistuneet lastenhoitoon muutoin kuin pakon saattamana. Joustajiksi päätyivät pääsääntöisesti naiset, jotka tekivät kotitöiden lisäksi monia miehille kuuluvia töitä olosuhteiden pakosta.⁷³ Työjaon ohella tapakulttuurissa vaatteilla ja pukeutumisella oli omat merkityksensä. Pukeutuminen voidaan ymmärtää kehon peittämisenä suojaamiseksi mutta siihen liittyy symbolisia ja kulttuurisia näkökulmia. Vaatteiden kautta ilmaistiin sukupuolta, sosiaalista asemaa ja kulttuurisia jakolinjoja. Käänteisesti vaatteiden kautta pystyttiin sopeutumaan ja esittämään korkeampaan statukseen pyrkimistä.⁷⁴ Miehitys ja naiseus nähtiin julkisessa ideologiassa ja tapakulttuurissa erilaisina ja sukupuolieroa pyrittiin uusintamaan. Kuitenkin sukupuolieroista ja käsitysmalleista käytiin samalla jatkuvaa neuvotellua.

Maatalousyhteisöissä sukupuolen mukaisesta työjaosta oli mahdollista poiketa, mutta yleisesti aikuisten miesten ja isien rooliin eivät kuuluneet lastenhoitaminen.⁷⁵ Työn tekeminen ja sen arvostus ohjasivat vielä 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä maaseudulla yksilön asemaa ja yksilökäsitystä. Työn tekeminen ja esimerkiksi naisten töitä tekevää miestä ei arvostettu samassa määrin kuin miesten töitä tekevää naista. Sukupuolihierarkia ilmeni työnjaossa töiden arvostuksessa, sillä miesten töitä pidettiin arvokkaampana kuin naisten töitä. Oppivelvollisuuskoulu vuodesta 1922 eteenpäin ja aikaisempi kansakoululaitos pyrkivät talonpoikaisihanteen mukaisesti nostamaan sukupuolen mukaista työjakoa, kuitenkin siirtämällä sivistyneisyyden ja kasvatuksen määrittelijän sivist-

⁶⁸ Nevala 2003, 346-347; Tuomaala 2004, 50-51; Nevala-Nurmi 2014, 225.

⁶⁹ Kaarninen 1995, 83; Kakko 2005, 164-165; Tuomaala 2004, 48-49, 96-97, 163.

⁷⁰ Tuomaala 2011b, 353.

⁷¹ Markkola 2003, 130; Löfström 1999, 160, 182; Korhokangas 1996, 76, 83, Tuomaala 2004, 89.

⁷² Löfström 1999, 180; Stark 2011, 22.

⁷³ Apo 1995, 207; Markkola 2003, 132; Korhokangas 1996, 126; Tuomaala 2004, 65, 91; Löfström 1999, 180.

⁷⁴ Turunen & Niiranen 2019, 14,16; Aukia 2010, 71.

⁷⁵ Aukia 2010, 38; Kinanen 2020, 17-18.

tyneistön ja sisällissodan jälkeen voittaneille valkoiselle porvarilliselle Suomelle. Naisten täysvaltaisuuden laajenemisesta huolimatta perhettä edustivat ensisijaisesti isä, äiti tai aikuinen poika, mikä korosti miesten ja poikien erityisyyttä suhteessa naisiin ja tyttöihin.⁷⁶

Ensimmäinen lasten tekemä työ oli toimia sisarustensa tai esimerkiksi naapurin lastenliikkana eli lastenhoitajina. Lastenliikan työtä saattoi joutua tekemään hyvinkin varhaisessa iässä perheen taloudellisen tilanteesta ja tapakulttuureista riippuen. Lapsenvahtina toimimisen lisäksi lapset sukupuolesta riippumatta auttoivat työn ja leikin kautta kotitaloustöissä.⁷⁷ Sukupuolijako näkyi jo ensimmäisten töiden kohdalla jakolinjajana miesten ja naisten töissä, sillä ensisijaisesti naisten töihin otettiin tyttöjä, jos vain se oli mahdollista. Toisaalta esimerkiksi puiden pilkkominen miellettiin poikien työksi, sillä puutyöt käsitettiin miesten töihin kuuluvaksi. Samalla naisten töitä tekevät pojat saattoivat kokea häpeää tehdessään yhteisön kannalta sukupuolensa vastaisia töitä.⁷⁸ Naisten töitä tekevät pojat kaipasivat oikeiksi laskevien miesten töiden tekemistä.⁷⁹ Miehisyyteen liitettiin ominaispiirteitä, jotka katsottiin tytöille ja naisille sopimattomiksi. Toisaalta yhtä lailla naisilla katsottiin olevan heille luontaisia luonteenpiirteitä, jotka sopivat esimerkiksi hoiva-alalle.

Oppivelvollisuuskoulu ei poistanut työhön osallistumista ja hyvin pitkälle 1920-lukua työntekeä oli hyväksyttävä syy poissaoloihin. Pojat siirtyivät kansakoulusta usein suoraan työelämään jatkokurssien ja jatkopintojen sijaan. Oppivelvollisuuskoulu painotti miehisyyteen, työteliäisyyteen ja isänmaallisuuteen liittyviä käsityksiä. Työhön osallistumisen ikäraja oli häilyvä, sillä hyvinkin varhaisessa vaiheessa lapset osallistuivat leikin tai auttamisen kautta suurempiinkin töihin. Kuitenkin yleisesti 15-vuotiaita ja rippikouluikäisiä pidettiin työnteon näkökulmasta aikuisina.⁸⁰ Perheen taloudellinen tilanne saneli työn ja koulunkäynnin todellisen suhteen vielä 1920- ja 1930-luvulla.

Pukeutuminen ja vaatteet sisälsivät sosiaalisen aseman symboleja, jotka tulivat selväksi lapsille arjen yhteydessä. Taitovaatimuksen lisäksi yhteisö ja tapakulttuuri ohjasivat eri ikäisille lapsille ja sukupuolille tarkoitettuja vaatteita ja pukeutumista. Pukeutumisen kontrollina toimivat perheen ulkopuolella kirkkomatkat, vierailijat ja myöhemmin koululaitos.⁸¹ Sukupuolesta riippumatta lasten ensimmäinen vaate oli mekkomainen kolttu. Eroavaisuus tyttöjen ja poikien koltuissa koskivat koristeellisuutta ja väriä. Pukeutumisen kautta koltstupukuiset pojat jäivät naisten ja tyttöjen joukkoon äidin valvonnan alaisuuteen. Pojilla housut tarkoittivat symbolisesti uuteen ikäluokkaan siirtymistä ja aikuisuuden lähestymistä. Ensimmäiset poikien saamat housut olivat luukkuhousut, joihin siirryttiin kolttuiän jälkeen noin 3–5-vuotiaana. Henkseli housut olivat seuraavat housut yleisesti 10–12-vuoden iässä ja taitovaatimuksena pidettiin ulkotöiden tekeminen. Vyöhousut symbolisoivat täydellistä aikuistumista ja aikuisten miesten joukkoon siirtymistä.⁸²

Ensisijaisesti tytöt kasvatettiin naisten töihin, kotitalouteen keskittyväksi ja avioliittoon valmistautuviksi. Kotitaloustöitä opeteltiinkin varhaisessa iässä noin 6-vuotiaasta lähtien. Tytöiltä oletettiin vastuuta poikien tapaan 10–15-vuotiaana Tytöt aloittivat yleisesti naistentöiden harjoittelun poikia aikaisemmin. Perinteisesti tytöt nähtiin alempiarvoisina kuin pojat, sillä tytöt siirtyivät toisen perheen

⁷⁶ Turunen 2019, 285; Löfström 1999, 79–80; Aukia 2010, 131, 138; Tuomaala 2004, 64–65, 90.

⁷⁷ Markkola 2003, 130–131; Korkiakangas 1996, 155; Aukia 2010, 38, 133; Tuomaala 2004, 88; Kinanen 2020, 18.

⁷⁸ Aukia 2010, 133, 135; 147; Tuomaala 2004, 147; Kinanen 2020, 18.

⁷⁹ Kinanen 2020, 18.

⁸⁰ Aukia 2010, 142; Tuomaala 2004, 87, 89, 109, 154–155, 211–212.

⁸¹ Aukia 2010, 72–74; Kinanen 2020, 20–21.

⁸² Roivanen 2016, 116; Aukia 2010, 74–75, 77–79, 85; Kinanen 2020, 21–23.

palvelukseen ja avioliitossa pois omasta suvusta. Poikien tapaan tyttöjen asema yhteisössä määrittyi työnteon kautta. Kotitaloustöiden lisäksi tytöt ja naiset vastasivat karjataloudesta, mutta naiset saattoivat osallistua poikien ja miesten työparina pelto- ja metsätöissä. Pelto- ja metsätöihin osallistumisen yhteydessä naisten odotettiin tekevän samalla kotitaloustyöt. Lisäksi monet naiset hankkivat lisätuloja osallistumalla isompien tilojen töihin sadonkorjuuajoina ja ompelutöillä. Työnjakoon perustunut jako ja erityisesti naisten ja tyttöjen töihin liittyvät jakolinjat herättivät katkeriakin tunteita, sillä monet miehet ja pojat pitivät naisten tekemiä töitä itsestäänselvyyksinä. Koulujen käsityöopetus vastasivat perinteistä työnjakoa tyttöjen keskittyessä tekstiilitöihin ja poikien tehdessä puutöitä. Poikiin keskittyminen havainnollistui tyttöjen käsityöopetuksessa säästämällä.⁸³

Työnjaon joustavuus tarkoitti, että tytöt ja naisten osallistumista myös miehen töihin arvostettiin yhteisössä. Sukupuolen mukainen työjako toimikin lähinnä mallinna ja erityisesti pienissä kotitalouksissa naiset tekivät sukupuolensa vastaisia töitä sekaisin. Miehet ja pojat välttivät naisten töihin osallistumista muutoin kuin välttämättömissä tilanteissa. Julkisen ideologian ajama talonpoikaisuuden ihannekäsitys idyllisestä äitiydestä ei vastannut arjen todellisuutta, sillä äitiys jäi suurimmalla osalla ihanteeksi muiden töiden jalkoihin.⁸⁴ Naiset katsottiin soveltuvan rutiininomaiseen ja toistuvaan työhön, josta heille voitiin maksaa miehiä alemmaa palkkaa. Työnantajia houkutti naisten ja tyttöjen palkkaamisessa heidän joustavuutensa ja taloudellisuutensa.⁸⁵ Erityisesti sisällissodan jälkeisessä eheyttämisen kaudella julkinen ideologia ajoi perheenemännyyden ja äitiyden naiskansalaisuutta, joka perustui pääasiallisesti kotipiiriin jättäytymisellä. Työväenjärjestöissä ja pienviljelijöiden keskuudessa uutta naisihannetta ei varauksetta kannatettu, mutta oppivelvollisuuskoulussa sukupuolittunutta kansalaisuutta levitettiin läpi koko yhteiskunnan.⁸⁶

Oppivelvollisuuskoulu mahdollisti tyttöjen osallistumisen koululaitokseen huomattavasti aikaisempaa enemmän. Sukupuolijakauman lisäksi koulut mursivat vanhoja sääty- ja luokkarajoja lukua ja kirjoitustaidon ja muun opetuksen kautta. Tytöt arvostivat koulunkäyntiä poikia enemmän huolimatta heidän huonommasta mahdollisuudesta saada koulutuksen kautta ansiotyötä. Koulutus hyödynsi työjakoa jakaessaan vastuualueita tyttöjen huolehtiessa sisätilojen puhtaudesta ja siisteydestä, poikien vastatessa talon kunnossapidosta. Yleisesti koulunkäyntiä arvostettiin vasta 1930-luvulla mutta työnteko kuului silti koulun ulkopuoliseen maailmaan merkittävänä kasvatuksen ja kulttuurin symbolina.⁸⁷ Koulutuksen kautta rakennettiin uutta sukupuolittunutta työnjakoa ammattien kautta, sillä naiset pysyivät pitkällä aikavälillä tarkastellessa ruoka-, vaate- ja hoiva-aloilla. Lisäksi naisvaltaistuneille aloilla, kuten kaupan myyjättärien, palkat alenivat. Kauppa-alalla toimiminen oli kuitenkin palvelijana toimimista arvostetumpaa huolimatta, ettei ennen vuotta 1919 kauppojen aukioloaikoja rajoitettu lailla.⁸⁸

Tyttöjen pukeutuminen poikien tapaan alkoi koltusta mutta pojista poiketen tytöt siirtyivät samankaltaiseen mekkoon. Vuosisadan alussa alushousuttomuus oli vielä yleistä ja vasta koululaitoksessa häveliäisyyden arvon omaksumisen kautta. Lisäksi puhtaus kuului julkisen ideologian ja kasvatuskäsityksiin 1800-luvun lopulta lähtien. Pukeutumisessa liivihameen saaminen poikien tapaan

⁸³ Aukia 2010, 133–134, 142, 146, Tuomaala 2004, 89–91, 224–225, 229; Kinanen 2020, 17–18.

⁸⁴ Tuomaala 2004, 91, 147; Kinanen 2020, 15.

⁸⁵ Pohls 2001, 95–96.

⁸⁶ Tuomaala 2004, 97.

⁸⁷ Tuomaala 2004, 109, 137, 148, 154–155, 160.

⁸⁸ Vainio-Korhonen 2001, 115; Hentilä 2001, 168, 170–171.

tapahtui taitovaatimusten kautta, vaikka varakkaimmissa perheissä hameen saattoi saada välittömästi kolttuiän jälkeen. Aikuisuuden merkinä käytettiin kokoleningin saamista ja hiusten laittamisesta le-tityksestä nutturalle.⁸⁹ Käytännössä tyttöjen mekko ja pukeutuminen eivät suojanneet esimerkiksi tal-visilla kouluteillä kylmyydeltä. Monet naiset ja tytöt olisivatkin halunneet housut niiden käytännöllisyyden johdosta, mutta talonpoikaiskulttuuri ja julkinen arvomaailma pitivät housupukuisia naisia säädyttöminä.⁹⁰

Poika- ja tyttökansalaisuuden keskeisin ero nousi esille erilaisista odotuksista. Poikien suorittamat suoritukset määriteltiin tyttöjä paremmiksi huolimatta tyttöjen ikäisiään poikia nopeammasta fyysisestä kehityksestä.⁹¹ Tytöt saattoivat olla yhtä hyviä urheilijoita, työntekijöitä tai koulumenes-tykseltään parempia, mutta julkisen arvomaailman ja talonpoikaiskulttuurin mukaan heidän paik-kansa oli pysyä kotipiirissä. Työnjaon merkitys 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten Suo-messa oli huomattava lapsuuden ja sukupuolen käsittämiseksi. Naiset ja tytöt joutuivat usein jouta-maan ja suorittamaan miestentöitä omien velvollisuuksien lisäksi ja saivatkin yhteisöltään arvostusta miesten töiden suorittamisesta. Kuitenkin pojilta ja miehiltä ei odotettu samanlaista joustavuutta.

Sukupuoleen liittyvät eroavaisuudet ja roolit tulivat esille symbolisesti pukeutumisen ja vaate-tuksen yhteydessä. Housut olivat pääsääntöisesti miesten vaatetus, joskin kotipiirissä töiden yhtey-dessä naiset ja tytöt saivat pukeutua housuihin. Sukupuolen lisäksi maaseudulla yksilön asemaa ja samalla häneen kohdistuvia odotuksia jäsensivät sosiaalinen tausta ja taloudellinen tilanne. Toimeen-tulevan talollisen tyttären velvollisuudet ja odotukset olivat rengin tyttäreeseen nähden erilaiset. Käytän-nössä tavoista ja normeista oli mahdollista poiketa ja monet työpaikat ja ammatit ainakin epäviralli-nessa merkityksessä avautuivat tytöille ja naisille pääasiallisesti verkostojen ja koulutuksen kautta. Seuraavassa luvussa tarkastelen koulujärjestelmän ja lapsuuden yhteyttä. Samalla kiinnitän huomiota yhteiskunnan näkemykseen lapsuudesta ja koulutuksesta sekä lapsien omaa toimijuutta ja verkostoja.

Koulutus ja lapsuus

Vuosisadan alun Suomessa lasten kasvatusta ja koulutusta tapahtui toisistaan eriävällä tavalla. Vielä pit-källe 1800-lukua lapsen mahdollisuuksia kouluttautua ohjasivat hänen vanhempansa säätynsä ja ta-loudellinen asemansa, minkä johdosta yksilön mahdollisuudet päättyivät omasta paikastaan yhteiskun-nassa olivat rajalliset. Yksilön ja yhteiskunnan tavoitteet muuttuivat 1800-luvun aikana ja 1900-lu-vulle tultaessa erilaiseksi kuin mitä aikaisemmin. Aikaisempi pääasiallisesti uskonnollisuuteen pai-nottuva koulutus sai kilpailijakseen valtiolliset ja yhteiskunnalliset tavoitteet. Samanaikaisesti käsi-tykset lapsuudesta muuttuivat kouluttautumista vaativiksi yksilöiksi kollektiivisen ja säädynmukai-sen kasvatusajattelun sijaan.⁹² Perinteisesti koulutus oli jakautunut epätasaisesti henkilön taustan ja aseman perusteella, mihin tapahtui tasa-arvoistava ja yhdenvertaistava muutos muiden yhteiskunnal-listen uudistusten rinnalla 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa. Kansakouluasetus vuonna 1866 ja myöhemmin oppivelvollisuuslaki vuonna 1921 muutti kansakoulun ainakin teoreettisesti koululai-toksen alempana yhdenvertaistavana portaana. Käytännössä koululaitos säilyi pitkään eriarvoistavana

⁸⁹ Aukia 2010, 76–77, 81, 85. Tuomaala 2004, 96; Kinanen 2020, 23.

⁹⁰ Tuomaala 2004, 146–147; Turunen 2019, 284, 287–288; Kinanen 2020, 22.

⁹¹ Tuomaala 2004, 246.

⁹² Kakko 2005, 9–11, 13, 15; Heikkinen & Leino-Kaukaiainen 2011, 11; Stark 2006a, 24–25.

instituutiona alueellisesti, yhteiskuntaluokkaisesti ja sukupuolisesti.⁹³ Seuraavaksi tarkastelen yhteiskunnallista ja julkisen ideologian asettamaa näkökulmaa lapsiin pääasiallisesti kansakoulujärjestelmässä, minkä jälkeen nostan esille lapsien ja nuorten muuttuneen toimijuuden ja heidän muodostamansa verkostot.

Yhteiskunnan suhtautuminen lapsiin ja lapsuuteen muuttui autonomian aikana perhe- ja kirkokeskeisyydestä valtio- ja keskusjohdon alaiseksi. Kansakoulujärjestelmän tarkoituksena oli toimia pohjakouluna oppikoululle, mutta vain murto-osa kansakoululaisista jatkoi oppikouluun. Yliopistolaisen koulutuksen rinnalle kehitettiin ammatillisia korkeakouluja 1900-luvun alussa.⁹⁴ Yhteiskunta tuli aikaisempaa selvemmin ottamaan osaa perinteisesti sille kuulumattomille aluille, kuten lasten kasvatukseen ja perheen sisäisiin asioihin. Tavoitteena oli yhdistää säätyajalla eriarvoisia ja toisistaan hyvin irrallisia kouluja. Kysymykseksi autonomian aikana mutta erityisesti eduskuntaudistuksen ja Suomen itsenäistymisen jälkeen nousi, kenen mukaista kasvatuksen ja koulutuksen ohjelmaa toteutetaan.⁹⁵

Kasvatuksen ja koulutuksen keskeinen kysymys koskee työn ja siihen kouluttautumisen välisiä suhteita. Sääty-yhteiskunta sulki yhteisönsä ulkopuolelle valtaosan väestöstä, minkä lisäksi esimerkiksi ikä ja sukupuoli määrittivät yksilön mahdollisuuksia kouluttautua ja työllistyä. Naisten työllistymistä rajoitettiin tarkemmin virkoihin 1880-luvulla, minkä seurauksena esimerkiksi monet postinhoitajan virkaa hoitaneet naiset koettiin soveltumattomiksi kyseisen viran hoitamiseen. Lisäksi monet korkeimmat virat ja työt vaativat korkeampaa koulutusta, joka oli vielä 1900-luvun alussa naisilla harvinaista. Naisille ja tytöille katsottiin kuuluvan ominaisuuksia, jotka suosivat rutiininomaisia työtehtäviä. Miehet ja pojat koettiin kykenevän vastuutta ja johtamista vaativien työtehtäviin, minkä kautta tyttöjen koulunkäyntiin suhtauduttiin varauksellisesti ennen ja vielä oppivelvollisuuden säätämisen jälkeenkin. Agraariyhteisöissä ja laajemmin sääty-yhteiskunnan kaudella tyttöjen katsottiin valmistautuvan lähinnä perheenemännyyteen ja avioliittoon, mikä tarkoitti usein perheen ja suvun omaisuuden siirtymistä toiselle suvulle.⁹⁶ Opetustavoitteet ja kasvatuskäsitykset eivät välttämättä vastanneet maalaisyhteisöissä vallitsevaa todellisuutta.⁹⁷

Työstä ja työntekijän ja työnantajan välisistä suhteista yhdessä maanomistuksen kanssa vuoden 1918 sisällissodan jälkeen säädettiin uusia lakeja vastaamaan 1800-luvun ja 1900-luvun alun yhteiskunnalliseen muutokseen. Tilattomuuteen ja torpparilaitokseen vastattiin maanomistusolojen muuttamisella, mikä kohdisti yhteiskunnallisen tarkastelun sivistyneistön ja päättäjien puolella uusien pienviljelijöiden ja agraariyhteisöjen etujen puoltamiseen.⁹⁸ Patriarkaalisesta agraariyhteisöjen tapakulttuurista ja huoneentaulun sukupuolieron mukaisesta työnjaosta huolimatta sen toteutuminen käytännössä vaati neuvottelua ja joustoa miesten ja naisten välillä.⁹⁹ Autonomian ajan lopulla koulutus oli Suomessa jakautunut kansanopetukseen, ammatilliseen koulutukseen ja korkeakoulutukseen. Ennen oppivelvollisuutta kansakoulun vapaaehtoisuus ei johtanut koulukäynnin yleistymiseen koko maan kannalta, mikä toimi yhtenä taustatekijänä oppivelvollisuuslain säätämisessä. Oppivelvollisuus

⁹³ Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 17,19, 22, 24–26.

⁹⁴ Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 22–26, 28; Hyyrö 2011, 327–328.

⁹⁵ Heikkinen 2011, 38; Koski 2011, 159; Kaarninen 1995, 22.

⁹⁶ Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 18–19; Pohls 2001, 93, 95; Kinanen 2020, 12, 18.

⁹⁷ Kinanen 2020, 12.

⁹⁸ Heikkinen 2011, 43, 68.

⁹⁹ Stark 2011, 15–16.

nähtiin osana kansalaisyhteisöiden ja velvollisuuksien saavuttamista, mutta myöhemmin laajemmin kyseisten oikeuksien ja velvollisuuksien ja demokraattisen toimintaa edellyttävien taitojen ja tietojen yhtäläisinä takaajina.¹⁰⁰ Sisällissodan jälkeisessä jännittyneessä poliittisessa ja yhteiskunnallisessa ilmapiirissä julkiseksi tavoitteeksi tuli kiinnittää työväestö ja pienviljelijät sodan voittaneeseen valkoiseen porvarilliseen Suomeen. Keskeisenä toimenä pidettiin oppivelvollisuutta ja itsenäisten maanviljelijöiden aseman vahvistamista.¹⁰¹

Koulujärjestelmä pysyi kuitenkin jakaen oppilaat kahtia kansakoululaisiin ja oppikouluun pääseviin nuoriin aina peruskoulu-uudistukseen saakka 1960-luvulle. Alempien kansanluokkien keskuudesta vain sivistyneimmät ja lahjakkaimmat eli käytännössä oppikouluun yltävät pääsevät osaksi kulttuurin ja valtioelämän rakentamis- ja ylläpitämisen projektia.¹⁰² Kansakoulusta haluttiin kokoavasti oppikoulun pohja, mikä mahdollistaisi yhdenvertaisesti kansalaisten pääsemisen oppikouluun ja korkeakouluihin. Rinnakkaiskoulujärjestelmä jäi voimaan 1960-luvulle saakka.¹⁰³ Suoraan oppikouluun valmistavat koulut jäivät elämään kansakoulujen rinnalla toiseen maailmansotaan saakka.¹⁰⁴ Ongelmallisesti kansakoulu vakiintui nopeammin kaupungeissa, joissa tarjottiin 1800-luvun lopulla kansakoulua jatkavaa opetusta. Jatko-opetukseen osallistui enemmän tyttöjä kuin poikia, minkä lisäksi maaseudulla opetukseen saattoivat tulla mukaan myös huomattavasti vanhempia opiskelijoita. Oppivelvollisuuden kautta jatko-opetuksesta tuli pakollista kahdeksi vuodeksi kansakoulun jälkeen. Yleisesti lain nojalla yhteiskunnallinen kontrolli ulottui hitaasti 1920-luvulta eteenpäin koko Suomen väestöön.¹⁰⁵ Kuitenkin useat maalaiskansakoulut toimivat supistetussa muodossa, mikä ei tarjonnut valmiuksia opintojen jatkamiseen oppikoulussa.¹⁰⁶ Julkinen ideologia painotti tyttöjen koulunkäyntiä äitiyteen valmistavana omaksuen sivistyneistön ja talonpoikaiskulttuurin mukaisen perheenemännyyden käsityksen. Varsinainen oppivelvollisuusikä oli 15 vuoteen saakka, mutta sitä oli mahdollista jatkaa tarvittaessa 16 ikävuoteen saakka. Maalaiskansakoulu saattoi lisäksi kunnan toimesta pitää kaksivuotisen päiväkoulun, jonka seurauksena kansakoulusta tuli kokonaisuudessaan kuusivuotinen.¹⁰⁷

Ennen itsenäistymistä ja oppivelvollisuutta opetus suoritettiin vielä opettajajohtoisesti ja oppilaiden välistä yhteistyötä ei suositeltu. Kansakoulun eri ohjeissa oltiin tarkemmin määritelty oppilaiden tarkat ruumiilliset asennot valmiiksi. Uudistuspyrkimyksiin vaikuttivat ennen ja jälkeen sisällissodan jännitteinen yhteiskunnallinen ja poliittinen tilanne yhdessä painopisteen siirtyessä käytännöllisemmän opetuksen kanssa. Yhtenä keskeisenä ratkaisuna vahvistettiin itsenäistä pienviljelijä väestöä esimerkiksi maalaiskansakoulumallin suunnittelulla ja toteuttamisella, minkä seurauksena maalaiselämästä tehtiin uuden sukupolven kasvatuksen perusta huolimatta asuinpaikasta tai käsitysten todenperäisyydestä. Opetuksen yhteydessä tuli noudattaa perinteistä kristillissiveellistä painotusta, vaikka uskonnon ulkopuolista eettistä pohdintaa harjoitettiin 1920-luvun kouluissa.¹⁰⁸ Kansakoulun

¹⁰⁰ Tuomaala 2011a, 95–96, 99

¹⁰¹ Tuomaala 2011a, 99; Kaarninen 1995, 33–34; Tähtinen 2011, 198.

¹⁰² Tuomaala 2011a, 106, 108, 110; Ikonen 2011, 218.

¹⁰³ Tuomaala 2011a, 109.

¹⁰⁴ Tuomaala 2011b, 353.

¹⁰⁵ Jauhiainen 2011, 112–114; Kaarninen 1995, 23.

¹⁰⁶ Tuomaala 2011b, 363; Tuomaala 2004, 115.

¹⁰⁷ Jauhiainen 2011, 117; Tuomaala 2011b, 354.

¹⁰⁸ Kaarninen 1995, 34–35; Tähtinen 2011, 199–201.

opetuksen tuli olla yhtäläistä riippumatta sukupuolesta ja henkilön taustasta, mutta käytännössä poikien ja tyttöjen opetus eriytyi eri suuntiin ensimmäisestä vuodesta lähtien. Sukupuolen ja yksilön sosiaalisen ja taloudellisen taustan katsottiin vaikuttavan kunkin paikkaan koulussa ja laajemmin yhteiskunnassa. Ensimmäisen ja toisen vuoden pojat ja tytöt olivat samassa luokassa naisopettajan vastuulla, minkä jälkeen eriydyttiin sukupuolen perusteella mies- ja naisopettajan vastuuluokkiin. Kuitenkin käytännössä maaseudulla taloudellisista syistä johtuen toteutettiin läpi kansakoulun pääsääntöisesti yhtenäisopetusta. Opetuksen keskipisteenä toimi kahden eri maailman välittäminen opiskelijoille. Ensimmäisessä pojat ja miehet kodin ulkopuolisen työssä ja toisessa tytöt ja naiset kodin ja perheen piirissä.¹⁰⁹

Suomalainen koulujärjestelmän rakentumista ja kehittymistä määrittelee kaksi osittain ristiriitaista näkemystä. Koululaitoksen tehtävänä katsotaan työvoiman turvaaminen, mutta samalla on painotettu kansalaisten mahdollisuuksia hankkia haluamansa koulutus itselleen tai lapsilleen.¹¹⁰ Rinnakkaiskoulujärjestelmä suosi sääty- ja myöhemmin luokkajakoja, mikä yhdessä opetussuunnitelmien sukupuolittuneiden käytäntöjen kanssa edesauttoivat molempia näkemyksiä. Koulujärjestelmä ohjasi lapsia suorasti ja epäsuorasti toimimaan julkisen ideologian mukaisten käsitysten mukaiseksi, mutta kuitenkin on huomioitava, ettei kyse ollut yksisuuntaisesta kehityksestä. Lapset ja nuoret olivat toimijoita, jotka toimivat vuorovaikutussuhteessa ympäröivään maailmaan. Autonomian ajalla ja itsenäisyyden alkuvuosikymmenillä lapsien ja nuorien mahdollisuudet toimia muuttuivat merkittävästi.

Maaseudun ja samalla agraariyhteisöjen elinvoimaisuus oli yhteiskunnallisesti merkittävä ongelma autonomian ajalta lähtien, mitä pyrittiin ratkaisemaan yhteiskunnallisten ja poliittisten toimien kautta. Autonomian ajalla maaseudun muuttoliikettä pyrittiin hillitsemään vapaaehtoistoiminnan ja työvelvollisuuden kautta. Itsenäistymisen jälkeisen sisällissodan jälkeen maaseutua pyrittiin ylläpitämään yhteiskuntapoliittisilla uudistuksilla, kuten lisäämällä pienviljelijöiden määrää ja nostamalla oppivelvollisuuskoulun ihanteeksi suomalaisien talonpoikaiselämän.¹¹¹ Yksilön sosiaalinen tausta vaikutti yhä itsenäistymisen jälkeen koulutukseen ja työelämään, mutta verrattuna 1800-luvun alkupuoleen mahdollisuudet muuttuivat osittain laajemmiksi. Toisaalta säätyvallan jäljet jäivät pitkäksi aikaa osaksi yhteiskuntaa teoreettisesta eriarvoisuuden poistamisesta huolimatta.

Pojilla perinteisesti oli paremmat mahdollisuudet säätykiertoon koulutuksen ja avioliiton kautta kuin tytöillä. Yksilön sosiaalinen tausta ja asema kuitenkin vaikutti hyvin pitkälle mahdollisuuksiin nousta säädyssä ja myöhemmin luokassa toiseen. Autonomian aikana syntyperän lisäksi ja osittain sen tueksi vaadittiin akateemista kouluttautumista sivistyneistön piirissä. Toisaalta samalla sivistyneistön ja tavallisen kansan välistä tiedon kuilua pidettiin suoranaisesti vaarallisena.¹¹² Patriarkaalinen järjestelmä suosi miehiä ja perinteisessä huoneentaulun mallissa mies toimi kodin ulkopuolella perheen elättäjänä ja edustajana. Autonomian ajan loppu oli yhteiskunnallisten muutosten aikaa, joka tarjosi epävarmuuden lisäksi mahdollisuuksia. Perinteisesti säätyläisten hallussa oleviin keskiluokkaisiin ammatteihin oli mahdollista nousta työväenluokan ja tavallisen rahvaan edustajia työn, koulutuksen tai verkostojen kautta.¹¹³ Uudet ammatit yhdessä hiljalleen murtuneen isäntävallan kanssa mahdollistivat vanhempien toiveista poikkeavan ammatinvalinnan aivan uudella tavalla.

¹⁰⁹ Kaarninen 1995, 35–36, 39; Tähtinen 2011, 200–202; Tuomaala 2011b, 353.

¹¹⁰ Ikonen 2019, 230.

¹¹¹ Heikkinen 2011, 43, 68.

¹¹² Ikonen 2011, 219; Ahonen 2011, 434.

¹¹³ Stark 2006a, 22.

Agraariyhteisöissä maanviljelijät jakautuivat karkeasti talollisiin ja muihin maalaisväestöön, jotka olivat esimerkiksi torppareita, mäkitupalaisia ja palkollisia. Keskeisestä oli oman maan ja talon omistaminen, mikä pääasiallisesti siirtyi vanhimmalle pojalle. Tapa jätti ulkopuolelle talon muut lapset ja valtaosan agraariyhteisön jäsenistä, jotka joutuivat hankkimaan elantonsa muulla tavalla kuin talollisina talonpoikina.¹¹⁴ Elinkeinovapaus, teollistuminen ja 1920-luvulla vuosipalveluksen lopettaminen toivat mukanaan uusia mahdollisuuksia. Valtaosa pojista siirtyivät suoraan kansakoulusta työelämään, minkä johdosta korkeimmissa viroissa agraariyhteisötaustaisten henkilöiden kohtaaminen oli harvinaista. Miesten ja samalla poikien maailma oli tyttöihin nähden paremmassa asemassa julkisesti hyväksytyjen ja virallisten verkostojen kautta, jotka toivat mukanaan uusia mahdollisuuksia esimerkiksi työllistyä.

Naisten ja tyttöjen maailma koki huomattavasti enemmän muutoksia ja jännitteitä suhteessa miehiin ja poikiin autonomian ajalla ja itsenäistymisen alkuvuosikymmeninä. Tyttöjen asema oli vastaavassa asemassa olevia poikia epävarmempi agraariyhteisöissä, sillä esimerkiksi naimattomat naiset saattoivat elää kaupungeissa suhteellisen itsellistä elämää toisin kuin maaseudulla. Työmahdollisuudet säätyläisten puolelta lisääntyivät kasvatusta, hoitoa ja erilaisilla virka-aloilla. Talollisen aseman säilyttäminen edellytti lähes aina avioliitto tulevan isännän kanssa.¹¹⁵ Sukulais- ja tuttavaverkostot olivat merkittävässä asemassa erityisesti tyttöjen ja naisten työpaikkaa hakiessa, sillä suku- ja tuttavapiirin kautta monet saivat työllistyä esimerkiksi valtion viroissa apulaisena. Suomessa 1800-luvulla varsinkin kaupunkikeskusten ulkopuolella apulaiset saattoivat toimia tosiasiallisesti varsinaisen viran haltijana huolimatta ristiriitaisuuksista lainsäädännössä ja käytännössä. Monet virat ja työt, kuten ompelutoiminta, olivat kausiluonteisia, jolloin samalla henkilöllä usein oli monia eri toimeentulon keinoja. Lainsäädännölliset seikat tulivat vastaan virkojen ja ammattien hakijoiden rajoittamiseen vasta itsenäistymisen jälkeen.¹¹⁶

Koulunkäynnin yleistyminen ja erityisesti oppivelvollisuuskoulu siirsivät lapset pitkänkin koulumatkan johdosta kotipiiriin ulkopuolelle. Valtakunnallisesti Suomessa siirryttiin oppivelvollisuuden rinnalla yhtenäisaikaan paikallisten aikojen sijaan. Koulumatkat kuljettiin pääasiallisesti kävellen ja talvella hiihtäen, mutta 1930-luvulta lähtien polkupyörät yleistyivät erityisesti kaupunkilaislasten kulkuvälineenä.¹¹⁷ Koulukäynnit ja varsinaisesti koulumatkat tarjosivat lapsille ja nuorille mahdollisuuden tavata ja toimia valvonnan ulkopuolella. Varsinaisen matkankulun lomassa oli myös mahdollisuuksia leikkiä. Koulumatkoilla oli mahdollista kohdata ja tavata oman kotipiirinsä ulkopuolisia ihmisiä, jotka aikaisemmin olivat jääneet tuntemattomiksi. Aikakaudella tervehtimissäännöt olivat hyvinkin tiukkoja, minkä seurauksena saattoi olla jälki-istuntoja oikeaoppisesti tervehtimättä jättäneille. Tyttöillä tervehtiminen tarkoitti niaamista ja pojilla puolestaan hatun nostamista sanallisen kunnioittavan tervehtimisen lisäksi, mitkä saattoivat aiheuttaa ristiriitaisia ja häpeällisiäkin tunteita lapsissa. Kuitenkin pitkistä koulumatkoista rakennettiin muistoissa lasten yhteistä taistelua luonnonvoimia ja niukkuutta vastaan.¹¹⁸

Oppivelvollisuuskoulun taustalla oli puoluetusta riippumatta eriarvoisuuden tasaaminen yhteiskuntaluokkien ja alueiden välillä, mutta käytännössä molemmat erot jäivät vielä pitkäksi aikaa

¹¹⁴ Stark 2006a, 26–27. Rahikainen 2001a, 21.

¹¹⁵ Rahikainen 2001a, 21, 23.

¹¹⁶ Pohls 2001, 80, 86–87; Vainio-Korhonen 2001, 108.; Rahikainen 2001b, 124.

¹¹⁷ Tuomaala 2011b, 356; Tuomaala 2004, 117; Tuomaala 2006, 241, 245–246.

¹¹⁸ Tuomaala 2011b, 362. Tuomaala 2004, 116–117, 121, 124; Tuomaala 2006, 249, 253–254.

osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Maalaiskansakoulut ja syrjäseudulla olevat koulut olivat usein su-pistettuja, jolloin oppikouluun pääseminen oli vaikeaa. Lisäksi erityisesti kaupungeissa varakkaam-mat pystyivät laittamaan lapsensa suoraan oppikouluun valmistaviin kouluihin. Oppivelvollisuuskou-lut mahdollistivat lasten jonkinasteisen vapautumisen koulumatkojen kautta valvonnan ulkopuoliseen maailmaan, mutta samalla kuitenkin koulutuksen kautta yksilön mahdollisuudet toimia yhteiskun-nassa paranivat aikaisempaa paremmaksi. Opetusohjelma toisaalta vahvisti ja ylläpiti sukupuolittu-neita käsityksiä ja eritasoisen opetuksen kautta sosiaalisia luokkaeroja vielä sotien välisenä aikana. Perinteiset suku- ja tuttavapiirit olivat tärkeitä elinkeinonharjoittamisessa, mikä korostui erityisesti tyttöjen ja naisten työllistymistä ylläpitävissä verkostoissa. Oppivelvollisuuden kautta tytöt ja naiset saivat uusia mahdollisuuksia kouluttautua ja työllistyä, mutta samalla rakennettiin uusia sukupuoli-tettuja ammatteja lainsäädännön ja käytänteiden kautta.

Päätäntö

Ajanjaksolla suomalainen yhteiskunta toisaalta koki suuria muutoksia mutta samalla muuttui yllättä-vän vähän. Poliittisesti ja yhteiskunnallisesti Suomi muuttui Venäjän alaisuudesta säätyjohtoista valtiopäiväjärjestelmästä porrastetusti yksikamariseen eduskuntajärjestykseen ja itsenäistymiseen. Valtiollisen kehityksen taustalla tapahtui siirtyminen autonomian ajalla kansalaisyhteiskunnaksi, jossa aikaisemmin vallankäytön ulkopuolelle jääneet ryhmät pystyivät aikaisempaa enemmän ilmai-semaan mielipiteensä paikallisista ja yhteiskunnallisista asioista. Itsenäistymisen jälkeinen sisällis-sota ja sodan jälkeinen toisaalta eheyttämispolitiikka ja varauksellinen suhtautuminen hävinneisiin vaikuttivat kansalaisuuteen liittyviin tekijöihin ja samalla kasvatukseen. Rinnakkaisesti suomalainen yhteiskunta vaurastui ja väestönmäärä kasvoi, mikä mahdollisti kaupungistumisen ja sen mukana tuo-mat muutokset. Vaurastuminen ei kuitenkaan tapahtunut tasaisesti vaan taloudellinen eriarvoisuus kasvoi vielä sotien välisenä aikana.

Patriarkaalisuus ja huoneentaulun maailma muutti muotoaan mutta monet käytänteet, kuten su-kupuolittunut työjako, pysyivät osana maaseutuyhteisöjen elämää. Yleinen arvomaailma siirtyi ko-rostamaan sisällissodan jälkeen talonpoikaisuuden ihannetta yhdessä sivistyneen keskiluokan ajatus-mallin kanssa. Keskeistä molemmille käsityksille kuuluivat yksilön asettaminen osaksi yhteiskuntaa, jossa sukupuoli ja sosiaalinen tausta määrittivät odotuksia. Sääty-yhteiskuntaan verrattuna yksilöllä oli huomattavasti enemmän mahdollisuuksia ja vapauksia, mutta käytännössä kysymys on luokitte-lusta. Autonomian aikana 1800-luvulla lainsäädäntö ja sen paikoittainen ohittaminen mahdollisti las-ten ja naisten työllistymisen virallisten kanavien ohitse, mutta 1900-luvun alussa kehitys muuttui sel-keitä sukupuolittumista korostavaan ammatilliseen jakautumiseen. Jakoa osittain ajoi virallisten tut-kintojen vaatiminen monen korkeamman viran yhteydessä, mikä automaattisesti sulki suurimman osan naisista ja väestöstä työtehtävien ulkopuolelle puutteellisen koulutuksen johdosta. Itsenäisty-neessä Suomessa isänmaallisuuden korostaminen ja siihen keskittynyt kasvatustapahtui järjestöissä ja oppivelvollisuuskoulussa. Kasvatuksessa ja koulutuksessa pojat ja tytöt nähtiin eri tehtäviin ja so-siaaliisiin aseisiin suuntautuneina huolimatta heidän yksilöllisistä taidoistaan tai ominaisuuksistaan.

Julkisessa ideologiassa ja talonpoikaiskulttuurissa miehillä ja pojilla oli erityisasema suhteessa naisiin ja tyttöihin. Miesten työt, kuten pelto- ja metsätyöt, ja talon ulkopuolella perheen edustaminen

nähtiin naisten töitä merkittävimpinä. Lisäksi pojat nähtiin ensisijaisina suvun ja talon jatkajina tyttöjen siirtyessä toisen suvun ja talon palvelukseen avioliiton tai palkollisuuteen kautta. Talonpoikauskulttuurissa tyttöjen ja naisten osallistumista ulkotöihin eli miesten töihin pidettiin arvostettuna mutta vauraammissa talollisissa talouksissa työnjako oli tiukempi. Julkisessa ideologiassa tyttöjen ja naisten tehtävää rajattiin kotipiiriin sisälle, äitiyteen ja perheenemännyyteen tähtääväksi. Symbolisessa mielessä pukeutumisen kautta ilmaistiin sukupuolen lisäksi sosiaalinen tausta ja ikä. Yksilön sosiaalinen tausta ja asema vaikuttivat häneen koskeviin odotuksiin huolimatta säätyvallan kaatumisesta ja oppivelvollisuuden teoreettisesta yhdenvertaisuudesta.

Suomalaisessa maaseutuyhteisössä sukupuoli toimi selkeänä jakajana 1900-luvun ensimmäisillä vuosikymmenillä. Yhteiskunnallisesti miehille ja naisille nähtiin omat paikkansa ja tehtävänsä yhteiskunnassa, mikä kuitenkin käytännössä rajasi valtaosan väestöstä käsitysten ulkopuolelle. Äitiyden ja emännyyden tavoite jäi talonpoikauskulttuurissa normaalin työntekemisen ihannetta vähäisemmäksi merkitykseltään. Yleinen arvomaailma ja talonpoikauskulttuurin ulkopuolelle jäivät työläisväestö, talottomat ja palkollisväestö. Itsenäistymisen jälkeiset maareformit eivät poistaneet maaseudun köyhyyttä. Oppivelvollisuuskoulun myötä kuitenkin tytöt pääsivät aikaisempaa enemmän koulutukseen ja saivat uusia mahdollisuuksia kodin ulkopuolella. Ansiotyö maaseudun ulkopuolella oli yhä yleisempi vaihtoehto tytöille ja naisille muiden lisätöiden kanssa. Yksilöiden oma toimijuus ja mahdollisuudet kasvoivat aikaisempaa enemmän, mutta yhä edelleen suku- ja tuttavaverkostoilla oli merkityksensä esimerkiksi työpaikan haussa. Työn tekeminen oli yhteistä molempien sukupuolten kasvatuksessa mutta tytöillä ja pojilla oli omat tehtävänsä ja velvollisuutensa talonpoikauskulttuurissa ja yleisessä arvomaailmassa. Käsitysten toteutuminen vaihteli alueellisesti ja paikallisesti mutta taloudellinen ja sosiaalinen asema vaikuttivat tyttöön tai poikaan koskeviin odotuksiin.

Kirjallisuus

- Ahonen, Kirsi 2011. Aikuiset opintiellä. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulun penkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Helsinki, 430–453.
- Annola, Johanna 2011. *Äiti, emäntä, virkanainen, vartija: köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918*. SKS, Helsinki.
- Apo, Satu 1995. *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Aukia, Markku 2010. *Lapset olkoot ihmisiksi: Suomen talonpoikaiskotien hiljainen kasvatus*. Kansantieteellinen tutkimus.
- Cunningham, Hugh 2014. *Children and Childhood in Western Society Since 1500*. Routledge, London; New York.
- Dialetti, Androniki 2013. From Women's Opression to Male Anxiety: The Concept of Patriarchy in the Historiography of Early Modern Europe. Teoksessa Marianna G. Muravyeva & Raisa M. Toivo (ed.) *Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*. Routledge, London; New York, 19–36.
- Elomaa, Hanna 1996. Suomi 1800-luvun loppupuolella. Teoksessa Katariina Mäkinen ja Leena Rossi (toim.) *Rakkautta, ihanteita ja todellisuutta: retkiä suomalaiseen mikrohistoriaan*. Turun yliopisto, Turku, 15–21.
- Eloranta, Jari; García-Iglesias, Concepción; Jalava, Jukka & Ojala, Jari 2006. On the Road to Prosperity: An introduction. Teoksessa Jari Ojala, Jari Eloranta & Jukka Jalava (ed.) *The Road to Prosperity: An Economic History of Finland*. SKS, Helsinki, 15–31.
- Fass, Pala S. 2015. Is there a story in the history of childhood? Teoksessa Paula S. Fass (ed.) *The Routledge History of Childhood in the Western World*. Routledge, London; New York, 1–14.
- Haapala, Pertti 2003. Nuoriso numeroina. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata: suomalaisen nuorison historia*. SKS, Helsinki, 67–85.
- Harjula, Minna 2015. *Hoitoonpääsyn hierarkiat: terveystaloudellisuus ja terveyspalvelut Suomessa 1900-luvulla*. Tampere University Press, Tampere.
- Harrikari, Timo 2019. *Lastensuojelun historia: tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista*. Vastapaino, Tampere.
- Heikkinen, Anja 2011. Elatus, oppi ja kumppanuus. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulun penkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Helsinki, 37–73.
- Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko 2011. Johdanto: koko kansa koulunpenkille. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulun penkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Helsinki, 11–15.
- Hentilä, Marjaliisa 2001. Mitä maksaa? Kaupan työn kehitys naisten matalapalkka-alaksi. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Tarja Räisänen (toim.) *”Työllä ei ole kukkaan rikastunna”: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. SKS, Helsinki, 161–181.
- Heywood, Colin 2015. Children's work in countryside and city. Teoksessa Paula S. Fass (ed.) *The Routledge History of Childhood in the Western World*. Routledge, London; New York, 125–141.
- Hyyrö, Tuula 2011. Alkuopetus kiertokoulusta alakansakouluun. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulun penkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Helsinki, 327–351.
- Ikonen, Risto 2011. Korkeasti koulutetun ihmisen ihanne. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulun penkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Helsinki, 217–238.
- Jalava, Marja 2005. *Minä ja maailmanhenki: moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. SKS, Helsinki.
- Jauhiainen, Annukka 2011. Työläis- ja maalaisnuorison pidentyvä kouluntie. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulun penkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Helsinki, 111–119.
- Kaarninen, Mervi 1995. *Nykyajan tytöt: Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. SHS, Helsinki.

- Kaarninen, Mervi 2003. Nuoren tasavallan nuorison ongelmat. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata: suomalaisen nuorison historia*. SKS, Helsinki, 217–237.
- Kakko, Tarja 2005. *Kurissa ja herran nuhteessa: luterilainen kasvatusaate 1900-luvun vaihteen Suomessa*. Turun yliopisto, Turku.
- Karonen, Petri 2002. Johdanto: moninainen patriarkalisuus – normien ja käytäntöjen solmukohdat. Teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.) *Arjen valta: suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeksijältä teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860)*. SKS, Helsinki, 10–23.
- Katajala-Peltomaa, Sari & Vuolanto, Ville 2013. *Lapsuus ja arki antiikissa ja keskiajalla*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kinanen, Robert 2020. *Tytöt ja pojat: sukupuoli agraariyhteisöissä Suomessa vuosien 1900 ja 1930 välillä*. Kandidaatintutkielma, Trepo.
- Korkiakangas, Pirjo 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Koski, Leena 2011. Sivistystyön ihmiskäsitys: villi-ihmisetä aikuiseksi yksilöksi. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulun penkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Helsinki, 159–183.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko & Heikkinen, Anja 2011. Yhteiskunta ja koulutus. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko-Leino Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulunpenkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Helsinki, 16–33.
- Löfström, Jan 1999. *Sukupuoliero agraari kulttuurissa. ”Se nyt vaan on semmonen”*. SKS, Helsinki.
- Markkola, Pirjo 1994. *Työläiskodin synty*. SHS, Helsinki.
- Markkola, Pirjo 2002. *Synti ja siveys: naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. SKS, Helsinki.
- Markkola, Pirjo 2003. Moninainen maalaisnuoriso. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata: suomalaisen nuorison historia*. SKS, Helsinki, 128–159.
- Markkola, Pirjo; Östman, Ann-Catrin & Lamberg, Marko 2014. Onko suomalaisellamiehellä historiaa? Teoksessa Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.) *Näkymätön sukupuoli: mieheyden pitkä historia*. Vastapaino, Tampere, 7–24.
- Mikkola, Kati 2019. Uskonnolliset, yhteiskunnalliset ja moraaliset uhkakuvat: säädynmukaisen pukeutumien murtuminen 1800- ja 1900-luvun taitteen Suomessa. Teoksessa Anna Niiranen & Arja Turunen (toim.) *Säädyllyistä ja säädytöntä: pukeutumisen historiaa renessanssista 200-luvulle*. SKS, Helsinki, 147–178.
- Muravyeva, Maria G. & Toivo, Raisa M. 2013. Introduction: Why and How Gender Matters? Teoksessa Marianna G. Muravyeva & Raisa M. Toivo (ed.) *Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*. Routledge, London; New York, 1–18.
- Nevala, Seija-Leena 2003. Pikkulotat ja suojeluskuntapojat kansakuntaa rakentamassa. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata: suomalaisen nuorison historia*. SKS, Helsinki, 344–353.
- Nevala-Nurmi, Seija-Leena 2014. Suojeluskuntien soturit, isät ja pojat. Teoksessa Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman & Marko Lamberg (toim.) *Näkymätön sukupuoli: mieheyden pitkä historia*. Vastapaino, Tampere, 224–245.
- Ojala, Jari & Nurmela, Ilkka 2006. Feeding Economic Growth: Agriculture. Teoksessa Jari Ojala, Jari Eloranta & Jukka Jalava (ed.) *The Road to Prosperity: An Economic History of Finland*. SKS, Helsinki, 65–91.
- Ollila, Anne 2010. *Kirjoituksia kulttuurista, sukupuolesta ja historiasta*. SKS, Helsinki.
- Olsson, Pia & Ruotsala, Helena 2009. Introduction. Teoksessa Pia Olsson & Helena Ruotsala (ed.) *Gendered Rural Spaces*. SKS, Helsinki, 7–17.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi 1995. *Eros kylässä: maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. SKS, Helsinki.
- Pohls, Maritta 2001. Postineiden virat ja verkostot: naisten tulo keskiluokkasiin ammatteihin. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Tarja Räisänen (toim.) *”Työllä ei ole kukkaan rikastunna”: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. SKS, Helsinki, 79–99.
- Rahikainen, Marjatta 2001a. ”Naiset näkyvät Suomessa tekevän vaikka mitä”. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Tarja Räisänen (toim.) *”Työllä ei ole kukkaan rikastunna”: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. SKS, Helsinki, 17–35.
- Rahikainen, Marjatta 2001b. Herrasväki, työväki ja palkkatyö toimeentulon lähteinä kaupungeissa. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Tarja Räisänen (toim.) *”Työllä ei ole kukkaan rikastunna”: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. SKS, Helsinki, 118–145.

- Rahikainen, Marjatta 2003. Nuorena työhön: lasten ja nuorten työnteko 1900–1970. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata: suomalaisen nuorison historia*. SKS, Helsinki, 160–185.
- Roivainen, Päivi 2016. *Puettu Lapsuus: Löytöretkiä Lastenvaatteiden Saarille*. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Rose, Sonya O. 2010. *What is gender history?* Polity Press, Malden.
- Stark, Laura 2006a. Johdanto: pitkospuita modernisaation suolle. Teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.) *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. SKS, Helsinki, 9–46.
- Stark, Laura 2006b. Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla: tuskaa ja toivoa varhaisissa omaelämäkerroissa. Teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.) *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. SKS, Helsinki, 47–109.
- Stark, Laura 2011. *The limits of patriarchy: how female networks of pilfering and gossip sparked the first debates on rural gender rights in the 19th century Finnish-Language press*. SKS, Helsinki.
- Tuomaala, Saara 2004. *Työätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi: suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. SKS, Helsinki.
- Tuomaala, Saara 2006. Kinoksia ja kivikkokankaita: koulutie suomalaisen modernisaation kokemuksena ja metaforana. Teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark & Saara Tuomaala (toim.) *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. SKS, Helsinki, 241–276.
- Tuomaala, Saara 2011a. Kamppailu yhteisestä koulusta ja oppivelvollisuudesta. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulun penkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Helsinki, 95–110.
- Tuomaala, Saara 2011b. Pulpeteista pihaille, metsiin ja kaduille. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulun penkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Helsinki, 352–369.
- Turunen, Arja 2019. Säädystä ja miesmäistä: naisten housut ja sukupuolikäsitysten muutos 1900-luvulla. Teoksessa Anna Niiranen ja Arja Turunen (toim.) *Säädystä ja säädystä: pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*. SKS, Helsinki, 276–307.
- Turunen, Arja & Niiranen, Anna 2019. Pukeutumisen muuttuvat merkitykset: pukeutumisen historia ja sen tutkimus. Teoksessa Anna Niiranen ja Arja Turunen (toim.) *Säädystä ja säädystä: pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*. SKS, Helsinki, 11–49.
- Tähtinen, Juhani 2011. Moraali ja terveys kansalais- ja koulukasvatuksen polttopisteessä. Teoksessa Anja Heikkinen & Pirkko-Leino Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulunpenkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. SKS, Helsinki, 184–216.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2001. Ruokaa, vaatteita ja hoivaa: suomalaisen naisryhtäjän historiaa. Teoksessa Marjatta Rahikainen & Tarja Räisänen (toim.) *”Työllä ei ole kukkaan rikastunna”: naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. SKS, Helsinki, 100–117.
- Vilkuna, Kustaa H. J. 2010. *Katse menneisyyden ihmiseen: valta ja aineettomat elinolot 1500–1850*. SKS, Helsinki.
- Waris, Elina 2003. Tytöt, pojat ja yhteisö: perhe ja nuoriso 1800-luvun talonpoikaisessa Suomessa. Teoksessa Sinikka Aapola & Mervi Kaarninen (toim.) *Nuoruuden vuosisata: suomalaisen nuorison historia*. SKS, Helsinki, 108–127.